Национально-краеведческий отдел

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 15 (13015) | 1986 чылдың январь 18, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кепеек.

ПЛАНЕТАНЫҢ ТАЙБЫҢ КЕЛИР ҮЕЗИН КАМГАЛААР ДЭЭН ЭРТЕМ БОЛГАШ КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ КОНГРЕЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Планетаның тайбың келир үезин камгалаар дээн эртем болгаш культура ажылдакчыларының конгрезиниң киржикчилеринге байыр чедирип тур мен.

Каттышкан Нациялар Организациязының Тайбыңның делегей чылы деп чарлааны 1986 чылда кескү ажылдарның календарын силерниң конгрезиңер ажыдып турар-дыр. Силерниң Варшавада чыылганыңар база бир ужурлуг — ук хоорайның эрткен үези дайынның халавын сагындырып, а бөгүнгү овур-хевири кижиниң тургузукчу ажылче база тайбыңче чайгылыш чок тура-соруун айтып турар.

Бөгүн кижи төрелгетенниң мурнунда эвээш эвес нарын болгаш берге айтырыглар — национал-даа, девискээр-даа, бүгү делегей-даа ужур-дузалыг айтырыглар эвээш эвес туруп турар. Ынчалза-даа оларның арызында ядролуг кыжаныгны чайладыры — Черге боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, ону космосче шилчидерин болдурбазы ышкаш, цивилизацияны камгалап арттырары ышкаш ындыг чугула соңгаарлаттынып болбас сорулга чок.

Женевага болган совет-американ ужуражылгаларын делегей байдалын экижидер, бүгү-нииити айыыл чок чорукту быжыглаар талазы-биле идегелдерни тывылдырган. Ынчалзажок ол идегелдер херек кырында боттанзын дээр болза, чедип алган дугуржулгаларны ийи тала ак сеткилдиг күүседир ужурлуг. Женева чорудулгазы улам хөгжүүр болгаш делегейге болуушкуннарның моон соңгаар канчаар болуруун тодаргайлаар ужурлуг — ону улустар негеп турар, ол шынап-ла эргежок чугула.

Боо-чепсекти Черге эндере бүдүрерин кыңчыктырбас дээш, ону космосче шилчидерин болдурбас дээш Совет Эвилели моон соңгаар-даа оон хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге конгресстиң киржикчилерин бүзүредип болур мен. Бүгү кижи төрелгетенниң улам ыңайгы депшилгезиниң эрге-ажыктарынга дугжуп турар бистиң кедизин бодаан базымнарывыс, күзел-бодалдарывыс болгаш саналдарывыс олче угланган. Бистиң шилип алыышкынывыс — шериг талазы-биле адаан-нажылга эвес, а эргемни болгаш культураны кииришир бүгү-ле адырларга бүгүдени хаара тудуп турар делегей кады ажылдажылгазы.

Делегей байдалын үндезини-биле экижидеринге, ядролуг халаптан база массалыг узуткаашкынның чепсектериниң өске-даа араатанзыг хевирлерин ажыглаарының халавындан кижи төрелгетенни кезээ мөңгеде чайладырынга эң-не улуг черге-биле идиг бээр сорулга-биле Совет Эвилели Американың Каттышкан Штаттарынга, ядролуг чепсектиг өске-даа бүгү күрүнелерге, делегейниң бүгү чазактарынга болгаш улустарынга төөгүлүг ужур-дузалыг тайбың кыйгырыын үндүрген.

Бис бүгү делегейге чоокку 15 чыл иштинде ядролуг чепсекти долузу-биле узуткаарының программазын хүлээп алыр дугайында дугуржуп алырын саналдап турар бис. XX чүс чылдың төнчүзүнге чедир ол сорулганы боттандырарынга чедирер практиктиг үе-чадалаан базымнарның тодаргай планын идип үндүрүп, ону боттандырарынга шыңгыы делегей контролюн тургузарын саналдап турар бис. Космоска согугжу боо-чепсекти тургузарындан ойталаан байдалдарда ол шуут боттуг программа болур дээрзинге бис бүзүрээр бис. Атомну — чүгле тайбыңга, космосту — чүгле тайбыңга — бистиң программавыс ындыг.

Бо чүс чылда-ла химиктиг чепсекти, ооң курлавырларын болгаш ону кылыр үлетпүр баазазын долузу-биле узуткаарын база саналдап турар бис, ону чер-черлерге делегей хыналдаларын кииришитир база шыңгыы контроль адаанга киирер.

Физиканың чаа принциптеринге үндезилеттинген болгаш бодунуң хыдыкчы шынары-биле ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынның өске-даа хевирлеринге чоокшулап турар ядролуг эвес чепсектерни чогаадып тургузарын хоруурун саналдап турар бис.

Европаның төвүнге чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кайы-кайызының-даа кызырарының дугайында Венада чугаалажылгаларга болгаш күштү ажыглавазының, кайы-кайызынга-даа бүзүрежилгени быжыглаарының дугайында Стокгольмда конференцияга дугуржулгалар чедип алдынып болур деп бис санап турар бис.

Бодунуң күзел-чүткүлдериниң ылаптыг болгаш шынчызының, тайбыңны быжыглаар болгаш кижи төрелгетенни ядролуг дайынның айыылындан чайладыр талазы-биле аргалыг-ла болза эң дүрген практиктиг херектерже кирерингe бодунуң белениниң база бир бадыткалы кылдыр ССРЭ бүгү-ле ядролуг чазылдырыышкыннарга бодунуң чарлаан мораторийин ам үш ай хуусаага узадыр деп шиитпирни хүлээп алган болгаш аңаа АКШ-ты, а ооң соонда өске-даа ядролуг чепсектиг күрүнелерни каттыжарынче кыйгырган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, силерниң конгрезиңерниң тураскааткан сорулганы — планетаның тайбың келир үезин камгалаар сорулганы чедип алырының тодаргай программазын Совет Эвилели идип үндүрүп турар. Ук программаны деткиринче бүгү делегейниң тайбыңга хандыкшылдыг күштерин кыйгырып турар бис.

Кижи төрелгетенниң интеллектуалдыг күчүзү делегейде бүгү-ле чүүлдү узуткаар өлүмнүг чепсектиң чаа хевирлерин чогаадып тургузарынга эвес, а материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын көвүдедиринге бараан болур ужурлуг дээрзинге бүзүрээр бис. «Сылдыстар дайынынга» белеткел эвес, а күрүнелерниң болгаш улустарның тайбың кады ажылдап, чурттаары — космос дугайында айтырыгга кижи төрелгетенниң хамаарылгазы ындыг деп билип турар бис. Тайбың космос дээрге кижилерниң амыдыралындан дайын кыжанылын чайладырының чугула негелдези.

Тайбың дээш демиселдиң күчүлүг кужу — шынныг сесте, ядролуг үскүлежиишкинни баш удур чайлатпас болза, ооң аар уржуктарының кандыг болурунуң дугайында шыны-биле чугаалаарында.

Силерниң конгрезиңерниң киржикчилери — эртем болгаш культура делегейиниң алдарлыг төлээлекчилери — шынны нептередиринге, ёзулуг быжыг тайбың дээш демиселге идепкейлиг киржир буянныг хүлээлгени хөй-ниитиниң калбак кезектери медерэп билген турарынга улуг ужур-дузалыг рольду ойнап болур.

Бүгүдениң ниити болгаш кол алыс сорулгазы — Черге быжыг тайбыңның тиилээри дээш ажылга чедиишкиннерлиг болуруун силерниң конгрезиңерге күзедим.

М. ГОРБАЧЕВ.

СЭКП обкомунда

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ДЕТКЭЭН

Улуг-Хем мяш-үлетпүр ажыл-агыйынга, тараа продуктуларының Кызылда сайгарылга баазазынга, «Тыва автотранс» каттыжыышкынының» № 1 АТБ-зинге, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка, «Шагонартяжстрой» треске, Кызылдың үлетпүр барааннар садыынга болгаш өске-даа чамдык коллективтерге болган митингилерге болгаш хуралдарга ажылчыннар, албан-хаакчылар Москваның, Ленинградтың, Минскиниң күш-ажылчы коллективтериниң 1986 чылдың январь-февральда СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар кылдыр коммунистиг субботникти эрттирер дугайында патриоттуг инициативазын изии-биле чүүлдүгзүнүп деткээн. Субботник хүнүнде олар күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн хандырарын, эң эки шынарлыг продукцияны бүдүрерин, а ажылдап алган акша-хөреңгилерин он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидерин хүлээнген.

СЭКП обкомунуң бюрозу республиканың мурнакчы коллективтериниң СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботникти 1986 чылдың февраль 15-те эрттирер дугайында инициативазын деткээн доктаалды хүлээп алган.

Күш-ажылчы коллективтерге, ажылчы чоннар ортузунга коммунистиг субботникти эрттирер дугайында инициативаны калбаа-биле деткиир, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның аңаа идепкейлиг киржилгезин хандырар, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар талазы-биле чогуур организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды чорударын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, хоорайкүүскомнарга, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга хүлээткен.

Коммунистиг субботниктиң белеткелин болгаш эрттирерин удуртуру-биле А. К. Канзай баштаан штабты тургускан.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕКТИ УЗУТКААРЫ— ЭҢ ЧУГУЛА СОРУЛГА

ИЗИИ-БИЛЕ ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕН

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Медегелин «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының коллективи изии-биле деткип чүүлдүгзүнүп турар.

«Делегейге—тайбың», «Планетавысты ядролуг халаптан камгалап алыылыңар!» деп бижиктиг плакаттарны митинг болур черде аскан. Автобаазаның директору О. Е. Кухлов митингини ажыткан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Медегелин чаңгыс кижи дег деткииринче чолаачыларны, септекчилерни, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, албан-хаакчыларны кыйгырган болгаш инженер В. Я. Коловскийге сөс берген. Медегелди номчуп, тайылбырлавышаан, Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң тайбың угланыышкынныг политиказын деткип, чүүлдүгзүнүп турарын чугаалаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, слесарь Семён Ефимович Медведев санал бергеш, дайынның кадыг-берге чылдарын сактып, атомнуг халапты болдурбазы дээш демисежиринче бүгү эш-өөрүн кыйгырган, М. С. Горбачевтуң Медегелинде киирген совет эгелекчи саналдарны изии-биле чүүлдүгзүнүп тур мен дээн.

Мурнакчы чолаачы, Тайбың фондузунче эки тура-биле ай санында-ла шалыңының чеди хуузун шилчидип турар, коммунист Н. Н. Бабкин тайбыңны быжыглаары дээш улам-на кызып ажылдаарын хүлээнген.

Автобаазаның ажыл-ишчилери Тайбың фондузунче 400 рубльди боттарының ажылдап алган шалыңындан шилчидерин шиитпирлээн.

Н. ООРЖАК.

ТАЙБЫҢДАН ҮНЕЛИГ КЕЖИК ЧОК

Советтер чуртунуң тайбың чаа инициативалары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Медегелинде база катап улам бүзүрелдии-биле, чырык чаагай келир үеге ханы идегел-биле илереттинген-дир. Чүвени ак, кара деп ылгап билир медерелдиг кижи бүрүзү ол дээш сеткилиниң ханызындан өөрүвес арга чок. Бодап-даа көрүңер даан: чер делегейге ядролуг чепсекти бүрүнү-биле узуткаар деп чүүлдүң магалыын.

Бис келир үевиске бүзүрелдиг бис, делегейге тайбың чаагай амыдырал бодарап, бүгү-ле кижилер аас-кежиктиг болзун дээш тайбыңның тук тудукчузу — ССРЭ, ооң удуртулгазы болдунгу дег бүгү чүүлдерни кылып турар. Ам чугула чүве чүл дээрге, чаагай сеткилдиң инициативазы бүгү-нийти деткимчезин алыры. АКШ-тың администрациязындан хөй-ле чүүлдер хамааржыры чугаажок.

М. МУНЗУК,
РСФСР-ниң улустуң артизи.

КҮЗЕЛДЕРИВИСКЕ БҮРҮН ДҮҮШКЕН

Ядролуг боо-чепсекти бүрүнү-биле узуткаар талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң Медегели бо хүннерниң бир кол болуушкуну болуп, бүгү кижилерниң кичээнгейин хаара туткан. Совет Эвилели ядролуг халапты шуут болдурбазынче бодунуң изиг чүткүлдүүн бүгү делегейге база катап көргүзүп турар-дыр. Тургузукчу күш-ажылдың кижилеринге тайбың эң-не чугула херек.

Тайбың дээш партияның ажылын улуг-хемчилер чаңгыс эп сеткил-биле, ажыл-биле деткип турарлар. Чижээ, Шагаан-Арыг АТБ-зиниң, мяш ажыл-агыйының, саржаг заводунуң коллективтери он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүсеткеннер. Эрткен чылын барааннар продукция бүдүрер планын саржаг заводу, мяш ажыл-агыйы база ажыр боттандырган. Шагаан-Арыг АТБ-зи 597 муң тонна чүък сөөртүр планын 627 муң тоннага күүсеткен. А пассажирлер аргыштырарының планын 104,4 хуу боттандырган. Амгы үеде бо коллективтерниң ажыл-ишчилери боттарының ол чедиишкиннерин улам быжыглаар сорулганы салганнар.

Үстүнде коллективтерге болган митингилерниң киржикчилери чаа совет тайбың инициативаны чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турарын илергейлеп, чаа беш чылда шалыпчы ажыл-иш-биле Төрээн чурттуң күчүзүн быжыглаарынга үлүүн киирерин хүлээнгеннер. Ядролуг чепсекти долузу-биле узуткаар дугайында идип үндүрген программа совет кижилерниң бодалдарынга болгаш күзелдеринге долузу-биле дүгжүп турар. Кижи төрелгетенниң чырыткылыг тайбың келир үезинге идегел ында сиңниккен.

Н. САРЫГЛАР,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң инструктору.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты А. А. Дремовка тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй чылда үре-түңнелдиг ажылы дээш «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты «Красноярск ГЭС тудуг» тудуг эргелелиниң Кызыл ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң начальниги Анатолий Александрович Дремовка тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл-хоорай, 1986 чылдың январь 16.

⊙ ⊙ ⊙

«Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының «Чечек» ательезиниң бригадаларының, даараныкчыларының арызында партияның XXVII съездизинге тураскааткан социалистиг чарыш калбарган. Съезд мурнунуң социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турарларның бирээзинге Вера Александровна Даржаа удурткан платье даараар бригада хамааржыр. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы адынга төлептиг болуп, бо хүннерде 1986 чылдың май айның үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: бригадир В. А. Даржаа; платье даараар цехте.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

⊙ ⊙ ⊙

ХОЙДАН-НА ХУРАГАННЫ

Мал ажылынга ол чээрби тос чыл, ооң иштинде төрүүр хой кадарарынга чээрби чыл ажылдаан. Он бирги беш чылдың планын хуусаа бетинде күүседип, пландан ажыр 250 ажыг хойну совхозунга өстүрүп бербишаан, Кара-Бызаа Монгуш партияның ээлчеглиг съездизинге төлептиг ужуражырынга белеткенип турар.

Эрткен ажыл-агый чылында мурнакчы малчын төрүүр чүс хойга онааштыр 107 хураганны менди доруктуруп, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргаан болгаш «Шамбалыг» совхозтуң хойжуларының ортузунда социалистиг чарышка тиилекчи болган. Амгы үеде ооң коданында мал хүр. Кужу арай кошкак хойларга немелде чемнерни берип, малды чылыг суг-биле суггарып, сагыш човангыр ажаап турар.

Дуржулгалыг хойжунуң үре-түңнелдерлиг ижиниң бир херечизи болза, ону ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң медальдары-биле шаңнааны болур. Коммунист Кара-Бызаа Монгуш партияның область конференциязынга делегат болуп кирипкеш, ооң шиитпирлерин хойжу эш-өөрүнге таныштырып, бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдап турар. Кара-Бызаа Бадыймаевна он ийиги чылдың баштайгы чылында төрүүр хой бүрүзүнден-не хураганны, бир хойга онааштыр 2,5 кг дүктү кыргыырын болгаш чайгы үеде бодунуң кужу-биле 25 тонна сигенни белеткеп алырын хүлээнген.

К. ХЕРТЕК.
Кызыл район.

СЕПТЕЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИР

Көдээ ишчилерниң чымыштыг ижи кажан-даа үзүктелбес. Күскү дүжүт ажаалдазы, ниитиниң малынга чем белеткели доостуру билек, база бир харыысалгалыг үе — техника септелгезиниң үези эгелээр. Кайда-ла техника туруушкуннар чок, идегелдиг ажылдап турар болдур, ында ажыл-иш чогумчалыг, үре-түңнелдиг дээрзин мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы көргүзүп турар.

Машина-трактор парыгын эки ажыглаарының идегелдиг үндезини — машиналарның эки шынарлыг септелгези, оларның чер ажылдарының бүгү чымыштыг үезинде идегелдиг ажылдаары болур. Кызыл районнуң «Тиилелге», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын», Барыын-Хемчиктиң «Хемчик» совхозтары болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының механизаторлары техниканы өй-шаанда база шынарлыг септээр талазы-биле боттарының хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарлар. Ынчалгаш ол ажыл-агыйларда машиналарның техниктиг үрелиишкиннеринден туруушкуннары эвээш, агрегаттарның ажылының үре-түңнелдиин бедик болгаш хову ажылдарын агротехниктиг негелделер ёзугаар өй-шаанда чорудуп, дүжүттүң быжыг үндезинин салыр арга бар. Оларның эрткен чылын көдээ ажыл-агый культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрүп, ажаап алганының бир кол барымдаазы ол.

Ынчалза-даа мурнакчыларның эки арга-дуржулгазы республиканың ажыл-агыйларының дыка хөйүнде ажыглаттынмайн турары хомуданчыг. Эрткен часкы хову ажылдарының үезинде республикага тракторларның 18 хуузу азы 500 хирези үрелиишкиннерден ажыл чок анаа турган. Ылаңгыя Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарга бо талазы-биле байдал эң берге болган. А күскү хову ажылдарының үезинде база-ла эвээш эвес комбайн ажылдаваан.

Ынчангаш ажыл-агый бүрүзүнге, «Сельхозтехникаларга» септелгени үе чылзып турбайн, өй-шаанда шынарлыг чорудар дээш бар-ла хемчеглерни ап чорудар апаар. Часкы ажылдарга ажыглаар техника-биле чергелештир ажаалда комбайннарының бүгү хевирлерин, мал чеми белеткээр болгаш суггат техниказын долузу-биле септээри чугула. Ынчанмас болза, хову ажылдарының чай чок үезинде эвээш эвес механизаторларны септелгеже чорудуп, ажылга доктар болдурар чүүлдер үнер. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары ол байдалдарга чылдың-на таваржып турза-даа, бо чылын база-ла хол сула олуруп турары элдептиг. Ооң чижээнге техника септелгезинче дыка орай кирген Сүт-Хөл, Өвүр, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларын адап болур. Дыка эки септелге баазалыг, ам барып, тараалаң район—Каа-Хемниң ажыл-агыйларының септелгени саададып турарын чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Чүгле ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң олутпай, шүшпең чоруу-биле дээр болза ажырбас.

Техниканың учёт-отчёдунда база билдинмес, элдептиг чүүлдер болуп тургулаар. Чижээлээрге, Бии-Хем районну ап көрээли, мооң мурнунда медээлерден санда бар, септеттинген деп санаттырып турган 107 андазынның дөртен сези үрелик апарганын канчаар тайылбырлаарыл? Чер аңдарылгазы кайын-на кыжын база үргүлчүлеп турган деп. Шак ынчаар Барыын-Хемчикке —3, Тес-Хемге 10 комбайн хенертен «чиде берген». А ёзулуг «рекорд» Чөөн-Хемчикке тургустунган, маңаа септеттинген деп санадып турган комбайннарның 32-зи үрелик апарган. Улуг-ла «айыыл-халап» болган хире.

Дыка хөй ажыл-агыйларның септелге мастерскаяларында кышкы үеде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. «Алдан-Маадыр», Карл Маркс аттыг, «Чыраа-Бажы», «Хөндергей», «Совет Тыва», «Бүрен», «Коммунизмниң херели» совхозтарда септелгениң шуудан чадап турарының кол чылдагааны ол. Ындыг шүшпең, даамай чоруктуң уржуунда республиканың Министрлер Чөвүлелиниң артык кезектер, агрегаттар сөөртүлгезиниң дугайында доктаалы күүсеттинмейн артып калган.

Амгы үеде техника септелгези-биле чергелештир база бир чугула айтырыг — механизаторларның кышкы өөредилгези. Дуржулгалыг, I-II класстарның механизаторларының ажылының бүдүрүкчүлүү өскелериниинден 10—25 хуу бедик дээрзин шинчилелдер бадыткаан. Ындыг турбуже Бии-Хем, Сүт-Хөл, Каа-Хем районнарның совхозтарынга кышкы өөредилге дыка орай эгелээн.

Механизаторларның ажыл-херектери-ле хөй: септелге, кышкы өөредилгеден аңгыда малдың хүр кыштаглаашкынын хандырар, хову-шөлдерже чемишчидилгелер сөөртүрү, көдээ ажыл-агый культураларын болбаазырадырын чаа интенсивтиг технологиялар-биле чорударынга дыка хөй машина-техниканы эдерниир талазы-биле ажылдар дээш оон-даа өске. Каяа-даа күш-ажылды эки организастаары, техниканың ажыктыг ажыглалы, камналга болгаш хумагалыг чорук эргежок чугула.

Б. БОГДАШКИН,
республиканың Сельхозтехкүрүкомунуң даргазының оралакчызы.

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИЛГЕ

Съездиге киирип турар чугула партийжи документилерни совхозтуң ишчилери бир эп-сеткилдиг чүүлдүгээнүп деткээш, ында айыткан сорулгаларны күүседиринге белеңин илереттилээннер.

Ажылчыннарның шудургу күш-ажылының түңнелинде ажыл-агый 1982 чылдан бээр орулгалыг болу берген. 1984 чылда 233 муң рубльдиң орулгазын алган. Эрткен чылын бода болгаш шээр малдың баш санын өстүрериниң, тараа, мал чемнери культураларының дүжүдүн алырының планныг онаалдаларын күүсеткен. Беш чылда ортумаа-биле бир гектардан 12,5 центнер тараа культураларының дүжүдүн алган. Күрүнеге эът, сүт, дүк садарының беш чыл даалгаларын совхоз күүсеткен. Ак-Даш, Ортаа-Тал сүт-бараан фермалары, Чечектиг хойжу бригадазы, Борбак-Тей, Шелде-Тей хову-трактор бригадалары он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде боттандырган.

Күш-ажылчы коллективтерде 6 партия организациязы, 9 партбелүк бар, коммунистерниң 80 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар. Олар күш-ажылдың сагылга-чурумун, организастыг чорукту экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, планның онаалдаларын күүседир дээш доктаамал сагыш салып, боттары күш-ажылга, кейниитиниң амыдыралынга үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Коммунист Хертек Мочак-оол бригадирлээн Чечектиг хойжу бригадазы 1985 чылда чүс баш төрүүр хойга онааштыр 94 хураганны менди доруктуруп алган. Ынчангаш районда, совхозта хойжу бригадалар аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. Бо бригаданың малчыны Сеген-оол Ондар төрүүр чүс баш хойга онааштыр 110 хурагачыны менди доруктургаш, район чемпиону болган. Планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин коммунист малчыннар Серен Ооржак, Доржу Ооржак, Оттук Монгуш, Сүрүң-оол Монгуш, саанчылар Шортак Ооржак, Үндес Сарыглар, Кара-кыс Ондар, суггатчылар Алдын-оол Кызыл-оол, Сергей Бызыттаа, Кошкар-оол Ховалыг, чолаачы Василий Ондар, тракторист Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Эрес-оол Монгуш, Мандан-оол Сарыглар болгаш өскелер-даа чедиишкинниг күүсеткен.

Эртем-техниктиг дептиилгениң чедиишкиннерин, күш-ажылды организастаарының чаа арга-хевирлерин ажыглаар талазы-биле совхозта тускай эртемниглерниң чөвүлелин тургускан. Ол чөвүлел хол-биле кылыр ажылдарны эвээжедир, бот-орулга-чарылганы, бригада кереэзин ажыл агыйның бүгү адырларынга нептередиринче кичээнгейни угландырган. Совхозтуң чер ажылдыглары 1984 чылдан бээр долузу-биле бригада кереэзиниң аргазы-биле ажылдаарынче шилчээн. Ам хойжу бригадаларны, сүт-бараан фермаларын ол аргаже шилчиириринге белеткеп турар бис.

Совхозтуң партия организациялары амгы үеде ниитиниң малын кыштан хүр ажырарынче, ооң чаш төлүн менди доруктуруп алырынче кол кичээнгейни угландырган. Совхозтуң үш суурунуң кварталдарын, албан черлерин, организацияларын, харыысалгалыг ажылдакчыларны малчын коданнарда, хойжу бригадаларда, сүт-бараан фермаларында бижыглаан. Олар малчыннарга бүгү талазының дузаламчызын көргүзүп турар.

Партия эге организацияларынга, партбелүктерге эрткен чылын болуп эрткен отчёт-соңгуудалыг хуралдарга совхоз бүдүрүлгезинде коммунистерниң бот-харыысалгазын бедидерин, малдың баш санын өстүрерин, уксаазын экижидерин, техника ажыглалын, кадагалалын негелдеге дүүштүр тургузарын, чер ажылының культуразын бедидерин, тудуг ажылында четпестерни чайладырын партия кежигүннери негеп, шыңгыы шугумчүлелди кылып, ону экижидер талазы-биле боттарының санал-оналдарын киирген нээр. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа шугумчулелдиг саналдарны боттандырар хемчеглерни партком ажылдап кылгаш, ону амыдыралда күүседип эгелээн. Чижээ, Ак-Даш салбыры эрткен ажыл-агый чылында планныг онаалдаларын күүсетпээни дээш салбыр эргелекчизи Н. Ховалыгга партия талазы-биле шыңгыы хемчег хүлээткеш, албан-хүлээлгезинден хостаан. Ол салбырның тускай эртемниглерин, малчыннарны сайгара тургускан.

СЭКП-ниң XXVII съездизин телептиг уткуур, он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш совхозтуң коммунистери, ажылчы чоннары бо хүннерде шалыпчы ажылдап турарлар.

Д. ОНДАР,
Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

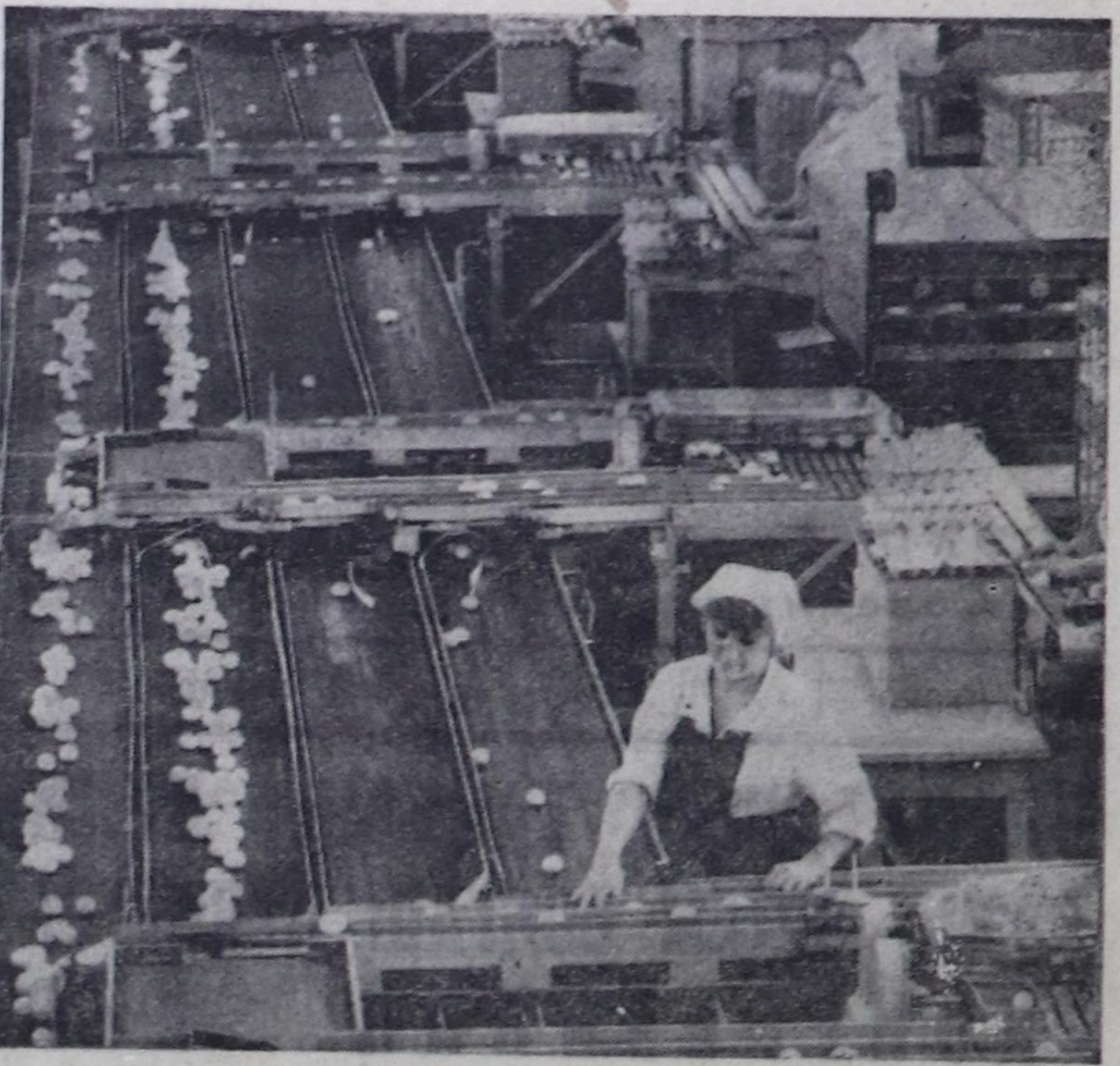

МОСКВА ОБЛАСТЬ. Томилинскиниң бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи күрүнеге чуурга садарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ажыл-агыйның чорударының интенсивтиг методтарынче шилчииринге, бүдүрүлгени үлетпүр үндезининге киирериңге шиитпирлиг базым кылдынган. Ажылдап турар куш фабрикаларын чаартканы, артыышкын чок бүдүрериниң технологиязын шиңгээдип ажыглааны, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткени продукция бүдүрерин көвүдедиринге, ооң бот-үнезин чиигедиринге чугула ужур-дузалыг болган.

Томилинскиниң куш ажаакчылары хүн бүрүде бүдүн чартык миллион чуурганы садыг черлеринче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Томилинскиниң куш фабриказында чуургаларны сорттаар болгаш саваалаар цехтиң конвейер шугуму.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АП ТУРА

Партияның съезд мурнунуң документилерин бистиң совхозтуң коммунистери, ажылчы чоннары деткип, чүүлдүгээнүп, сайгарылгага улуг сонуургал-биле киржип турар.

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка боттарывыстың үлүг-вүстү киирип турар бис. Бодумнуң ажыл-ижимниң түңнелдерин шугдунуп көрүп, мурнувуста салдынган улуг сорулгалар бистен, ылаңгыя малчын коммунистерден негелдени бедидип турарын медерел билип турар мен. Бо дугайын партия эге организациязының-даа, район төвүнге-даа болгулаан хуралдарга чугаалап, санал-оналдарымны кииргиледим.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долузу-биле күүсеттим. Кадарып турарым үш чүс алдан хойнуң кышкы байдалы хүр, Беш чылдың чыл бүрүзүнге онаашты төрүүр чүс хойга онаашты 110 хураганны, бир хойдан-на 2,6 кг дүктү кыргып ап келдим. Ооң түңнелинде он бирги беш чылда ийи муң беш чүс ажыг хураганны доруктуруп, дөрт муң алды чүс ажыг килограмм дүктү кыргып ап, күрүнеге дужааддым. Ам удавас болур партияның съездизин мындыг көргүзүглер-биле уткуп ап, чаа беш чылда ажылымның темпизин кошкатпас сорулганы салып алган ажылдап турар мен. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онаашты 100 хураганны доруктурар, бир хойдан-на 2,7 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген мен.

Бо дээрге мээң съездиге уткуштур социалистиг хүлээлгем. Партияның съездизиниң ажыттынар хүнүн шалыпчы иш-биле уткуур, бо чылын алган хүлээлгелеримни ылап-ла күүседир дээш бар аргаларны ажыглаар, малды чидириг чок кыштан ажырарының, ооң чаш төлүн менди камгалап алырының бүгү хемчеглерин алыр мен.

Партияның Программазының төлевилелинде ажылчы чоннарның амыдырал-чуртталгазын улам ынай экижидерин, кедээниң ажыл-ишчилерниң амыдыралының деңнелин хоорай чурттакчыларынга чоокшуладырын кол сорулгаларының бирээзи деп айтып турар.

Бо талазы-биле боттуг хемчеглерни алза чогуурун төлевилелди номчуп таныжкаш база чугаалаан кижи мен. Вистиң совхозта малчыннар кыштаглары амга чедир электрижиттинмээн, чүнүң-даа мурнунда шиитпирлезе чогуур айтырыг ол. Малчыннарга бажыңнар дыка эвээш туттунган. Совхоз төвүнде-даа, кыштагларда-даа бажыңнар чедишпези чажыт эвес. Өске-даа шиитпирлезе чогуур айтырыглар бистиң совхозта бар. Телевиделдер-биле таныжылга үезинде ол бүгүнү сайгарып чугаалашкан, ам күүселдезин чедип алыр ужурлуг бис.

А. СОДУНАМ,
Кызыл районнуң «Х Улуг Хурал» совхозта хойжу.

МАЛЧЫННАРГА—ЭКИ ШЫНАРЛЫГ ӨГНҮ

Чадааналың үлетпүр комбинадында Доктугу Конзукпанович Түлүштүң удуртканы өг кылыр бригада эрткен чылын тозан ажыг өгну чазап, ооң даштыкы дээвиирин, адакыларын, иштики шывыын даарап белеткээн.

Чазаныкчылар болгаш дааранықчылар ийи бөлүк ажылдап турар. Юрий Куулар, Биче-оол Монгуш, Спай-оол Сат, Виктор Сат ышкаш чазаныкчылар ажылынга мергежээннер. Ынчалза-даа продукцияның шынарын экижидерин чедип алыр сорулга чугула болуп артпышаан. Херелгекчиниң негелдезинге дүүштүр ажылдаарын олар хүлээнип турар.

Бригада 1986 чылдың ийи айының планын съездиниң ажыттынар хүнүнде доозарын хүлээнген.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

МАНААРЫНЫҢ ХАЛАЛЫЫН

Чадаана хоорайда даштында «Молоко» деп бижип каан кара чаңгыс сүт садар магазин бар. Хоорайның чурттакчылары ээлчег манап, хей үе-шагын чидирип турар. Олар дүштекиниң 2 шактан эгелээп, кыштың соогунда магазин чанынга ээлчег манааш туруптар. Магазинниң ажыттынар шагы 3 шакка чедир даштыгаа соок черге туруп, ээлчег манап кээрге, кижи доңуп келир. Чамдыкта магазин ажыттынган соонда безин сүттү сөөртүп эккелбээн болгулаар. Шак мынчаар манаарга халалыын чүү дээр ону. Чамдыкта, сүттү чогуур үезинде сөөртүп эккелбээнде, садыг хагдынарынга чедир-даа манаар чоруктар бар. Ол хире үр үеде манап келгеш, куруг-даа чана бээр-ле сен.

Чурттакчылары хей хоорайга чүгле чаңгыс магазинге сүт садарының бергезин чон бо-ла чугаалажы бээр. Хоорайда өске аъш-чем садыы-ла хей. Оларга сүт садарын чүге организастап болбазыл деп айтырыг тургустунуп келген. Хей үе-шакты чадырып тургаш, садып алган сүдүңнүң шынары багай, хей кезии шилдегер суг боор-дур. Сметана аймаан магазинге сатпайн турар. Магазин бичии, тар. Чадаана хоорайга сүт садарын чурумчудар талазы-биле айтырыгны райпо баштаар чери өөренип көөр үе келген.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Тудугжунуң ат-алдары—ажылында

АЖЫЛДЫ УДУРТУРУН ЭКИЖИДЕР

Амыдыралым тудуг-биле холбаалыг болган. Чээрби чыл бурунгаар «Кызыл тудуг» эргелелге ажылдап кирген мен. Хову-Аксыга база элээн ажылдадым. Чаа Шагаан-Арыг туттунуп эгелээри билек, борта ажылдап кирдим. Өске тудугларга бодаарга, Чаа Шагаан-Арыг тудуу онзагай. Ооң черге баштайгы бажыңны тутчур аас-кежиктиг болган бис. Ам чеди чыл улай бригадир болуп ажылдап тур мен. Тудуг ажылын канчаар экижидип болурунуң дугайында бодумнуң бодалдарымны чугаалаксадым.

Бригадавыс чээрби алды кижиден тургустунган. Колдуу аныяк оолдар. Чылда ортумаа-биле ийи аал чурттаар он хире бажыңнарны дужаап турар бис. Ам № 6 микрорайонда ийи аал чурттаар панель беш бажыңның веранда крышазын доозун турар бис. Ажыглалга кирер хуусаазы эрткен мындыг объектилерге үүрмек ажылдар кылырга, бүдүрүмчелиг ажылдап шыдавас боор-дур. Хей кижини чаңгыс черге чыыры черле күзенчиг эвес. Улустуң күжүн шын хуваап, ажылды организастаарын экижидер болза эки деп бодаар мен.

Ажылдың темпизин дүргедедип болурунуң аргалары бар. Дилиг материалдары үзүктели бээрге, анаа олурар ужурга таваржыр-дыр бис. А келгениниң шынары багай, стандарттарга дүүшпес, курганттынмаан болур.

Автокраннарны база ийи-үш хүн хире манаар. Бөгүн алыр силер деп кааң соонда, черле келбес. Өске-даа чугула тудуг материалдарын үр үе албайн турар бис. Хандырылга кошкакта, тудугжуларның ажылга хамаарылгазы база кудулап, кол саадынчак апаар. Ынчангаш бригаданың күжүн долу ажыглаар дээш, туруушкуннарны болдурбазы чугула.

Хандырылганы харыылап турар бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелели, участок начальниги, прораб, мастер болгаш трестиң килдистери ажылды чурумчударынче кичээнгейни күштелдирер болза эки. Мастерлериниң солчур чоруу эвээжевейн турар. 1986 чылдың баштайгы декадазы эрткен. Мынчага дээр бригаданың онаалдазы, кылыр ажылының хемчээли билдинмес. Айда, кварталда канчаар ажылдаанывыс, кандыг түңнелдиг база көзүлбес. Чарыш чүгле саазын кырында чоруп турар. Кымның канчаар ажылдааның көргүзүг самбыразынга чырыдып турар болза, мурнакчылар кей-аът кирип, соңнап турарлар кызып ажылдай бээр ийик. Ынчангаш тудуг ажылын удуртур, контрольдаар ажыл бистиинде чогуур деңнелге четпес.

Бригада иштинде сагылга-чурумну экижидер талазы-биле хемчеглерни ап турар бис. Сөөлгү үеде прогул чок ажылдадывыс. Бир эвес өске чылдагааннар-биле туруушкун болбас болза, бүдүрүкчүлүг ажылдаарының бүгү аргалары бар. О. Балданай, В. Мактар-оол, Г. Валчый ажылынга кызымак мурнакчыларга хамааржыр. Бригаданың өске-даа кежигүннери, аныяктар дааган ажылынга харыысалгазын көргүзүп турар.

Бо беш чылдың планы күженнишкинниг. 52 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн тудар ужурлуг бис. Эрткен чылын мурнуку дөрт чылдарның көргүзүүнүң чартыы хирезин күүседип, 16 муң дөрбелчин метр шөлдүг 280 аал чурттаар бажыңнарны дужаадывыс. Темпини салбайн, хандырылга чурумун экижидип тургаш, чаа беш чылда моон-даа эки ажылдаарын хүлээнип турар бис. Ол ышкаш улуг бүдүрүлге объектилери: цемент заводун, муң ажыг өөреникчиге школаны, 280 олуттуг садикти бо чылын тудуп эгелээр бис. Тудуг ажылын удуртурун экижидер дээш «Шагонартяжстрой» трестиң удуртукчулары хемчеглерни алыры күзенчиг.

Удавас Саян-Шушенск ГЭС-тиң хөөлбээ кедүрлүп келир, ынчангаш чуртталга тудуун шапкынчыдары чугула сорулга болуп турар. Экижиишкиннерни чедип алырынга күш-ажылды организастаарының дептиилгелиг аргалары дузалаар дээрзи билдингир. Чамдык бригадаларны кереэлиг ажылдарже шилчитсе-даа, ооң үре-түңнели шоолуг көзүлбейн турар. Хамаарышкан килдистер бригада кереэзин нептередиринче сагыш салып, бо ажылды контрольга алыры чугула деп көрүп турар бис.

Партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш чарышты калбартыры, ооң кижизидикчи ролюн күштелдирери негеттинип турар. Чаа хоорай тудукчуларының ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче хүн бүрүнүң кичээнгейин партком, каттышкан профком углаар ужурлуг. Бо ажылда чедир кылдынмайн турар чүүлдер база бар. Бистиң бригада колдуу аныяк оолдар. Оларның кино көөрүнден өске хостуг үезинде чардыгар чери чок.

Ажылды организастаарын экижидип тургаш, чылдың планын чедиишкинниг күүседирин хүлээнип турар бис.

О. КУЖУГЕТ,
«Шагонартяжстрой» трестте бригадир.

ДИИҢЧИЛЕР

Бо чылын Тожуда дииң хей болган. «Май 1» совхозтуң механизаторлары чаңчыл болган аңнаар сезонунга шупту кирипкен. Диинчилер Х. Даврак, В. Маады, Д. Мыдый болгаш өскелер-даа хей диинни дужааган.

С. ДАЖЫРГАН.

АНЫЯК ЧОЛААЧЫ

«Бай-Тал» совхозта сүт сөөртүр машина чолаачызы Борис Аракчаа ырак коданнарны эргий кезип, хой оолдаашкынының үезинде кызымак ажылдап турар. Хемчик, Бажы, Туралыг хойжу бригадаларының малчыннары сүт хандырылгазында үзүктелиишкин болбайн турар деп демдеглеп турарлар.

Машиназынга камныг аныяк чолаачы септелгени баш удур кылып ап турар болгаш туруушкунга таварышпайн ажылдап турар. Кыштаглачыларының эки эртеринге ооң үлүү эвээш эвес.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Көдээге чурттталга бажыңнары кандыг болурул?

ЭДЕ КӨРЗЕ КАНДЫГЫЛ?

Көдээ суурларда ийи аал чурттаар янзы-бүрү төлевилелдиң бажыңнарын тудуп турар. Ыраккы Мөңгүн-Тайгада тудуг-септелге участогу тудуг материалдарын Кызылдан ап турар. Машиналарның аай-дедир чорууруңга үндүрүп турар каража улуг болгай. Чеден чылдарда Мугур-Аксы суурда туттунган бажыңнарның даштын манза-биле шып турган. Тудуг материалдарын эккеп аары берге-ле ажыл. Ынчангаш бажыңнарның даштын шывадарын соксаткан чүве. Чамдык мындыг бажыңнарның чурттакчылары соок деп турар. Курган ыяш аразы шаарарып, бажың чылыг эвес апаар. Даштын малгаштап каан бажың чылыг-даа, агар-гыр чугайлап каарга, чараш-даа.

Сезен чылдарда база хаарылгалап каан манзалар-биле бажыңнарны шып эгелээн. Бо манзаларны өскээр ажыглаар, бажыңның даштын малгаштаар болза эки деп бодаар мен.

Бажыңнарның соңга кастактары хелүн эрттир чиңге, чүгле он үш сантиметр болуп турар. Брустарның баштарын кертип киирер, хоожазы чок. Оларны анаа дорт кескеш, кастактарга үстүр салып каар, ынчангаш быжыг эвес. Соңганы чылыглап сыскыырының аргазы чок.

Кажан бажыңнарның иштики ажылдарын кыла берген үеде, катап чеди-сес сантиметр немелде кастактар чазап эптээр ужурга таваржып турар бис. Бо чорук ажылдың бүдүрүкчүлүүнге кончуг шаптыктыг.

Ол ышкаш бажыңның даштыкы улуг эжиктери кызырлы берген болур болгаш эптешпес. Кедээ тудуг стандарттарынга эжик, соңга блоктары таарышпас болур-дур. Ону республиканың төлевилел организациялары эде көрзе кандыгыл? Кадагларның бөрттери чок болур-дур. Ооң түңнелинде шынар кудулаар, хандырылгаже «Тыва септелге-тудуг» трест база кичээнгей салыр болза эки.

Д. ЧҮЛДҮМ,
тудугжу.

АРААТАН АҢНАР-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

Тожу районнуң совхозтарының иви фермаларында он муң ажыг иви өзүп турар. Иви мал кажаа хереглевес. Кадат баксыраар болза, оларга бөрү, адыг халдап, когарап болур. Кодан чоогунга безин бо араатан аңнар кирип турар апарган. Дүне, хүндүс одарга чоруур ивини кадарып камгалаары чугула.

Ынчангаш адыг, бөрү аңнаар кижилерни организастаары негеттинип турар. Кышкы үеде, дүнелерде ниитиниң малының баш санын камгалаар ажылче бүгү күштү мөөңнээр болза эки. Улуг октуг боо-биле иживилерни хандырып, дуржулгалыг аңчыларны бо ажылче киириштирер айтырыгже совхозтуң, районнуң удуртукчулары кичээнгей салыры чугула. Араатан аңнарны камгалаар айтырыг-биле чергелештир олардан когаралды эвээжедири бөгүнгү бир чугула херек деп билип турар мен.

Д. АЙР-САНАА.

КОЛЛЕКТИВ—КИЖИЗИДИКЧИ

«Совет ниитилелдиң социал талазы-биле структуразында күш-ажылчы коллективтерниң ролю улгадып турар. Партия күш-ажылчы коллектив бүрүзү чоннуң социалистиг бот-башкартынар чорууну дээштиг социал өзээ болуп, бүдүрүлгелер, албан черлери, организацияларда кижилерниң хүн-бүрү кылып чорудуп турар ажыл-чорудулгазынга, янзы-бүрү айтырыг бүрүзүнге дорт киржилгезин көргүзүп, коллектив кежигүнү кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы аргаларын ажыдып ажылдаарының аргаларын тургузуп турар».

(СЭКП-ниң Программазының чаа төлевилелинден).

Кандыг-даа коллективтиң организастыг чоруу— ажыл-агыйжы чедиишкиннериниң үндезини. Чогум-на ынчангаш партия сөөлгү чылдарда күш-ажылчы коллективтерни быжыглаар, ооң чогаадыкчы аргаларын хөгжүдеринче кичээнгейни угландырып келген.

«Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазы ам республикада мурнакчы фермаларның бирээзи. А каш чыл бурунгаар ол ферма хожудаангай болуп, сүттү бүдүрериниң-даа, күрүнеге ону садарының-даа планын күүсетпейн, карылгалыг ажылдап турган. Ооң кол чылдагааны ында ажылдап турар кижилерниң хамаарышкан ажылынга харыысалга чогу, күш-ажылдың сагылга-чурумуунуң кошкаа болуп турган. Ажыл шагы үзер, арагалаар чорук база хей турган.

Бөгүн ол күш-ажылчы коллективе байдал 3—4 чыл бурунгаар турганындан көңгүс өскерилген. Совхозтуң дирекциязы, партком, профэвилел комитеди ажыл-агыйның бүгү адырларынга сагылга-чурумну экижидеринче, ажылды эки организастаарынче, бир-ле дугаарында коммунист бүрүзүнүң бедик харыысалгалыг болурунче кичээнгейни угландырган. Партия хуралдарынга оонак айтырыглар чугаалашпайн, удуртукчу ажылдакчыларның отчёттарын дыңнап, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин, коммунист кижиниң ажылга харыысалгазын, үлегер-чижээн удаа-дараа чугаалажып, бригадалар, цехтер, аңгы-аңгы кижилер ортузунда социалистиг чарыштың чоруп турарын анализтеп көрүп турар апарган. Ол чорук чүгле сагылга-чурумну быжыглаарынга эвес, кижилерниң аразында харылзаа холбаага чаа идигни берген, демниг коллектив тургустунган.

Эрткен чылын Көк-Тей сүт-бараан фермазы күрүнеге сүт садарының беш чыл планын күүсеткен, ферманың күрүнеге дужааган сүдүнүң 93 хуузу бирги сорттуң болган. 17 саанчының чүгле ийизи сүт саалдазының планын күүсетпейн барган. Мал чеми четчир, инектер янзы-бүрү чемни рацион ёзугаар ап турар. Чаа беш чылда эки ажылдаарының магадылалы тургустунган. Саанчылар Сара Арандол, Нина Чадамба, Сергей Байкара, Хеймер-оол Чадамба, Махова Монгуш олар боттарының хамаарышкан ажылынга кызымаан көргүзүп, планын ажыр күүседип турарындан аңгыда, хөй-ниити ажылынга, өске-даа ажыл-херектерге идепкейлиг киржип, ферманың ёзулуг ээлери болуп турарлар. Бызаа ажаакчылары Лидия Войткевич, Чечек Чыпсынак, Валентина Трупп олар база мактадыг ажылдап, азырап турар бызааларындан хөй немелде деңзини доктаамал ап турарлар.

Шын организастаттынган социалистиг чарыш күш-ажылды, ону кылып турар кижилерни хүндүлээр, бүдүрүлгениң ёзулуг ээзи болур, мурнакчыларның дуржулгазын өөренир, бот-боттарын хүндүлежир, шупту кижилер чаңгыс демниг ажылдаар, алыс түңнелди чедип алыр сорулга салыр чорукка кижизидер. Мындыг чижекти киирейн. Ол фермада 20 чыл чедир саанчылап келген Махова угбайның уруу Фаина саанчылап ажылдай берген. Аныяк уруг авазының ажылын хүндүлээр, ферманың улузу-биле бичиизинден тура таныш, ол коллектив аңаа таарыжыр болганы ол-дур. Фаина авазының үлегерин эдерип ажылдаарын шиитпирлеп алган. Өске бир чижек. Сара Арандолдуң бажыңында 1984 чылдың берге кыжында сүт саалдазынга районга бир дугаар чер алгаш шаңнаткан хевизи бар. Ол шаңналды С. Арандолдуң уруглары, ававыс эки ажылдааш алган деп билип, аңаа чоргаарланып, ону хүндүлеп турарлар. Харын-даа алызы барып авазының мергежилин шилип алыры-даа магат чок.

Социалистиг чарышты организастаарынга ооң түңнелин үндүрериңге ажылчыннар боттары киржип, шаңналдарны хөйнүң мурнунга тывсып, аңгы-аңгы кижилерниң чедиишкиннерин деңнеп көрүп турар. Саанчылар ортузунда чарыш түңнелин үндүрүп турар үеде чүгле мурнакчыларны тодарадып, оларны шаңнаары-биле ейлешпейн, ортумак ажылдаан кижилерниң дугайын база чугаалажып, оларны чарыштың одуруунче киир тыртарының янзы-бүрү аргазын көрүп турар. Ындыг түңнел хуралдарының үезинде изиг маргылдаалар-даа туруп келир. Ол харын-даа ажыктыг.

Көк-Тей сүт-бараан фермазында чүгле саанчыларның эвес кадарчыларның, бызаа ажаакчыларының, өске-даа ажылчыннарның мергежилин өстүрериниң, ооң-биле кады ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң системазы тургустунган. Чылдың-на экономиктиг өөредилгениң түңнелин үндүрүп турар үеде ажылчыннар ортузунга аттестацияны эрттирип, кижилерниң теоретиктиг билиин хынап, ону практиктиг ажыл-биле холбап, саанчы бүрүзүнге класс тывсып, ону камгалап алган саанчыларның шалыңын 10-дан 20 хуу чедир өстүрүп турар. Ортумак ажылдап турарларны чарышче улам хаара тудуп ажылдаарынга чылдың-на болуп турар көрүлделер, конкурстар, зооветеринарлыг өөредилге улуг идигни берип турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чарышты организастаары, ооң түңнелин үндүрери, шаңналды тывсыры-даа кижи бүрүзүн бодаавыт, сагыш-сеткилин дүвүредир. Даарта эки ажылдаарынче кыйгырар кылдыр чорул турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Светлана Дамдын-ооловна Куулар — Кызылдың даараныгла фабриказының ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Наталья Николаевна Дерновая — хоорайның харылзаа белдириниң дөрткү салбырының почтальону.

Алдын-кыс Дочувасовна Кенден — хоорайның харылзаа белдириниң үшкү салбырының операторy.

Валентина Момбадаковна Рязанцева — № 30 аптеканың ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Надежда Николаевна Медведева — Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының чолаачызы.

Өлзей-кыс Өктек-ооловна Монгуш — үлетпүр барааннар садыының № 50 магазининиң товароведи.

Полина Сүгеевна Ондар — «Кызыл» ресторанның ажылчыны.

Өшкү-Саар Тюлюшевна Очур-оол — ниитиниң чемнеилге трезиниң № 3 столовазының ажылчыны.

Минчимаа Дүмен-Байыровна Оюн — пассажирлер аргыштырар АТВ-ниң ажылчыны.

Светлана Балдановна Сат — Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң инспекторy.

Нина Донгаковна Ховалыг — «Меңгүлек» гостиницазының ажылчыны.

Зоя Мөңгүн-ооловна Хомушку — № 1 бажың эргелелиниң ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Биченей Хонай-ооловна Хомушку — Эрги-Барлыктың участок эмнелгезиниң санитарказы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Сарыгларовна Саая — «Барлык» совхозтуң кадрлар талазы-биле инспекторy.

Галина Павловна Тас-оол — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Александровна Куулар — Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының техажылчыны.

Вера Токайевна Хомушку — Эрги-Барлык ортумак школазының интернадының поваары.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Аракчаевна Куулар — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Галина Кыргысовна Оюн — Дерзиг-Аксында уругларның бажың-интернадының санитарказы.

Мария Емельяновна Светышева — профессионал өрт кезээниң харылзаа диспетчери.

Александра Дугаржаповна Серен-оол — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Ирина Дугаржаповна Тожу — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Демир-ооловна Доңчай-оол — «Енисей» совхозтуң саанчызы.

Нина Семёновна Керимова — Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.

Надежда Васильевна Неволина — «Ленинчи орук» совхозтуң уруглар садының ажылчыны.

Сендин Элбек-ооловна Ооржак — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Людмила Степановна Оюн — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Галина Алексеевна Темек — Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Александра Метпиреевна Дүгер — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Светлана Ивановна Санаа — Куңгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Зоя Сазыговна Монгуш — Хандагайтының харылзаа белдириниң Арыг-Бажы салбырының почтачызы.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сержинмаа Болдай-ооловна Куулар — Саглы суурда ясли-садтың няназы.

Дарый Калгажыковна Ооржак — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Делгеровна Ооржак — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Лидия Бадыгыровна Кэнден — Хандагайтының харылзаа белдириниң Чаа-Суур салбырының начальниги.

Александра Калиндууевна Монгуш — «Коммунизмче орук» совхозтуң саанчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Кыргысовна Далай-оол — «Торгалыг» совхозтуң бухгалтери.

Варвара Тараачыевна Доңгак — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Сарыг-ооловна Монгуш — Хандагайтының харылзаа белдириниң Арыг-Бажында салбырының почтачызы.

Александра Кековна Тюлюш — Күрстатистика инспектуразының инспекторy.

Минчеймаа Очур-ооловна Тюлюш — Солчур суурда ясли-садтың няназы.

Чечекмаа Самбылдаевна Ховалыг — Солчур суурда эмнелге пунктузунуң эргелекчизи.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Дарья Чаптыевна Кара-оол — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Уйнук Данчаловна Монгуш — улус депутаттарының Бээли-Тала кедээ Совединиң күүсекомунуң техажылчыны.

Биче-кыс Комбуевна Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Долзат Очур-ооловна Ховалыг — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың декабрь 25.

Делегей медээлери

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Төп Американың улустарының чидиг социал-экономиктиг айтырыгларының болгаш ол кавыда улам улгадып турар айыылдың кол чылдагааны болза, АКШ-тың агрессчи, империалистиг политиказы болур деп. Гватемалага эрге-чагырганы хамааты президентиге дамчыдып бээриниң ёзулалынга киржири-биле Гватемаланың найысылалынга чедип келген Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега ол чурттуң янзы-бүрү политиктиг күштериниң төлээлекчилери-биле кады телевидение дамчыштыр чугаазының үезинде медеглээн.

АКШ-тың администрациязы Латин Американың бот башкартынарынга болгаш хамаарышпас чорукка эргежок хүлээп көөрүнден ойталап турар деп, Д. Ортега чугаалаан. «Демократияны» камгалаар деп меге лозуң-биле чажыртынып алгаш, Каттышкан Штаттар бодунуң хөлезилекчилерин дамчыштыр Никарагуаның камгалал чок хероженнерин болгаш бичии уругларын өлүрүп, революсчу эрге-чагырганың тутканы школаларны, эмнелгелерни, чурттаар бажыңнарын үреп турар. Ол кем-буруулуг үүлгедиглер латин-американнарны коргударынче болгаш боттарының хоойлу ёзугаар эргелери дээш демиселден ойталаарынче оларны албадаарынче угланган.

Кандыг-бир чазак аңаа таарышпас болган таварылгада Төп Американың бодунуң шериглерин чорудары-биле Вашингтон эрткен чүс чылдагы политиказын бөгүн база чорудуп турар. «Совет-кубаның туруп турарының» дугайында Ак бажыңның хоозун шуугаазыны болза, ол кавыга айыылдыг кризисти кыпсып үндүреринге АКШ-тың кем-буруулуг ролюндан делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин чардыктырар, национал-хостаралгалыг шимчээшкинни базар дээн күзелиниң чүгле чажыртынышкыны болур. Америк интервентилер Никарагуаже Октябрьның социалистиг Улуг революциязының болгаш Кубага революцияның тиилээриниң мурнунда-ла халдап кирип турганнар.

Никарагуа-биле ССРЭ-ниң харылзаалары деӊ эргеге болгаш бот-боттарын долузу-биле хүндүлээринге үндезилеттинген. Бистиң чуртувус АКШ-биле база ындыг харылзаалыг болурун күзеп турар, ынчалза-даа ол бистиң тускай догуннаар эргевисти хүлээп көөрүнден ойталап, империалистиг албадаашкынга чагыртырын негеп турар. Вашингтон аңаа чагырткан болгаш национал тускай догуннаан чоруун саткан ёзу-чурумга таарзынып турар.

МАРШЕНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз коммунистиг партия ажылчы чоннарының социал чаалап алышкыннарын, эргелерин болгаш эрге-ажыктарын камгалаарынче угланган чайгылыш чок политиканы чорудуп турар деп, ФКП-ның чиңгине секретары Жорж Марше Перпиньянга (Чоон Пиренейлер департаментизинге) болган массалыг митингиге чүве чугаалап тура медеглээн. Сөөлгү үеде улуг капитал, буржуаз массалыг информацияның чепсектери коммунистерниң ат-алдарын болгаш салдарын кошкадырының оралдажышкыннарын кылып турган. Бо чылдың март та болур бүгү-нииты парламент соңгулдаларынга ниитилелдиң чугула айтырыгларын шиитпирлээр, амгы экономиктиг кризисти ажып эртер сорулга-биле ФКП калбак хемчеглерни идип үндүрген деп, компартияның удуртукчузу айыткан.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ МЕДЕГЛЕЛИН АК БАЖЫҢ КАНЧААР КӨРГЕНИЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң медеглелинде киргени совет чаа саналдар-биле холбаштыр АКШ-тың президентизиниң медеглелин Ак бажың ында чарлаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының медеглелинге Р. Рейган байыр чедирген болгаш совет саналдар ядролуг боо-чепсекти кызырарынга ажыктыг улам ыңай базым болурунга идегелди илереткен. Бодунуң эвилелчилери-биле кады АКШ СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының саналдарын хынамчалыы-биле өөренип көөр деп, ол чугаалаан. Совет документиде айыткан хөй чүүлдер «Совет Эвилелиниң мурнунда туруштарынга деңнээрге эскерилбээн» деп президентиниң медеглелинде айыткан. Ооң-биле кады совет саналда, баштай көрүп көөрге, боттуг болуп болур өске чүүлдер база бар деп демдеглеттинген.

Янзы-бүрү үелерде стратегтиг ядролуг боо-чепсектиң айтырыгларының талазы-биле чугаалап турганын президент демдеглээн. Ооң-биле холбаштыр Ак бажыңның ол документизинде космостан согуг кылыр боо-чепсекти чогаадырының, шенээриниң болгаш тургузарының дугайында айтырыгны долузу-биле ооп каапканы кичээнгейни хаара тудуп турар.

«Шаап халдаашкынның ядролуг боо-чепсээниң чугула кызырылгазын чедип алырының херээнге дүрген деңшилгени чедип алыры-биле Женевага дээди деңнелге совет-америк ужуражылгазынга чедип алдынган дугуржууну боттандырып чорудары-биле аралай ыраажылдың ядролуг күштериниң дугайында түр дугуржулганы чарарын» Женевага америк делегациязынга даасакан деп, президент айыткан. Чиңгине секретарының чугаалаан туружу ол сорулгага бисти чоокшуладып турар болза, ол боттуг базым боор болур.

Президентиниң медеглели-биле кады АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц Эй-би-си телекомпаниязынга интервью берген, Совет Эвилелиниң киирген тодаргай саналдарын чугаалажып көөрүнден ойталап, Каттышкан Штаттар мурнунда-ла бүгү ядролуг боо-чепсекти узуткаарынче кыйгырып турган болгаш ындыг туружуту президент амгы үеде-даа ээлеп турар деп ниитизи-биле бадыткаарын оралдашкан. Рейган ышкаш, космос чепсээниң болгаш ядролуг чепсектиң — стратегтиг-даа, ортумак ыраажылдыг-даа боо-чепсектериниң аразында харылзааларының дугайында Шульц чаңгыс-даа сөс чугаалаваан. Ортумак ыраажылдың ракеталарын узуткаарының дугайында совет саналга АКШ-тың хамаарылгазы кандыгыл деп дорт айтырыгга, Шульц «глобализм» дугайында, ол айтырыгны чугаалажып көөрүнүң эргежок чугулазының дугайында, ол чепсектиң «узуткаар» деп сөстү тодарадырының дугайында болгаш ооң-даа өске чүүлдер дугайында хөй чугаа кыла берген. Ооң харыызы кайнаар утка-дыр деп корреспондент медеглээн. Аңаа харылап тура, Шульц ийи уткалыг болурун оралдашпайн турарын чугаалааш, АКШ ядролуг боо-чепсектиң бүгү хевирлерин узуткаар дээш туруп турар деп, ниити хевир-биле катаптап харылаан.

ИДЕГЕЛДИГ МАГАДЫЛАЛ

УЛАН-БАТОР. Совет Эвилелиниң чайгылыш чок боттандырып турар тайбыңга ынакшылдыг политиказы делегейге тайбыңны камгалап арттырарының идегелдиг магадылалы-дыр деп, Моолдуң «Унэн» солуну бижээн. Советтер чуртунуң боо-чепсектерин өндере бүдүрерин соксадырынче, бүгү-ле чүвени узуткаар ядролуг өрттүң тыптып келириниң кыжанывын узуткаарынче угланган идепкейлиг хөделишкиннериниң ачызында харын кижи төрелгетен 40 ажыг чыл дайын чок чурттап тураны ол.

ССРЭ, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары, чаагай тура-соруктуң бүгү кижилери тайбың дээш демиселди хүнүң күштелдирип орар деп, МАРН ТК-ның органы онзалап демдеглээн. Ынчангаш мында кол чүве чүл дээрге, боо-чепсектерин өндере бүдүрериң ёзулуг соксадырынга таарышкан аргаоны тургузары, мөөңнеттинген ядролуг күчүлерни кызырар талазы-биле практиктиг базымнарже кирери болур. Ындыг арга туруп турар дээрзинге Совет Эвилели бызыг бүзүрелдиг. Ынчалзажок, ол бүгү айтырыгларны шиитпирлээринге космосче чепсек кирип болгу дег бүгү оруктарны ынанныштыг кылдыр дуглаары эргежок чугула. Ынчалдыр кылбас болза, ядролуг боо-чепсектерни боттуу-биле херек кырынга кызырарының аргазы чок.

Дээди деңнелге Женевага совет-америк ужуражылгазының түңнелинде делегейде политиктиг байдал элээн экижээн. Ядролуг дайынчы кижи төрелгетенниң амыдыралындан херек кырында чок кылган туруп болурунга идегел бөгүн улустарда тыптып келген. Угаан-сарыыл, бүзүрежилге, кады ажылдажылга болгаш амгы үениң өйү келген эң чугула айтырыгларын боттуг мөөрүлүг кылдыр шиитпирлээр деп күзел тергиидээн турар ужурлуг. Ооң-биле холбаштыр СКИ дугайты Женевага америк таланың чугаалаан сөзү — ол сөөлгү сөс эвес деп бүгү делегей идегел салып турар деп, «Унэн» түңнелинде бижээн.

ЛУАНДА. Африканың улустары ССРЭ-ниң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланыышкынын ниити-биле чүүлдүгээнүп, ядролуг күчүлерни кызырарынче болгаш космосту милитаризастаарын болдурбазынче угланган совет инициативаларын бүрүн деткип турар деп, Мурнуу Африканың Национал конгрезиниң (АНК) Анголада төлээ чериниң баштыңы Урия Мокеба медеглээн.

Эрткен чылдың кол болуушкуну дээди деңнелге Женевага совет-америк ужуражылгазы болган деп, СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга ол чугаалаан. Ядролуг дайынга тиилекчилер турбас дээрзин ол онзалап демдеглээн. Ындыг турбуже, вашингтончу администрация хоозун чылдактар канчаш. «сылдыстар дайыннарының» кем-буруулуг планнарын агартырып мурнуку хевээр кызыдып турар. Космос чепсээ кижилерге эвес, харын ракеталарга удур угланган чүве деп, океан ындында чулчуруп турар. Ындыг бадыткаашкынның «мегечизи» мырынай илдең. Америк туруушка удурланыштыр ССРЭ ядролуг чепсекти кызырарын, оон соонда харын бүрүн узуткаарын чедип алырын оралдажып турар. Чаа дайынчын кыжанывын харын чүгле ычалдыр чок кылып болур.

ЛА-ПАС. ССРЭ-ниң чайгылыш чок даштыкы политиказы, тайбыңны болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган совет боттуг бүдүштүг инициативалар ядролуг мессидежиишкин кыжанывын чок кылган туруп болурунга идегел салыр арганы делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизинге берип турар. Боливияның Компартиязының ТК-зының Политкомиссиязының кежигүнү Маркос Домич ол дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының оруунга боттуг базым дээди деңнелге Женевага ужуражылга болган деп, ол айыткан.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ Ливияже халдаар болза, Чер Ортузу далай девискээринге кандыг-даа харылзаалар турбас, садыглажылга-даа, туризм-даа чок дайын районгу болдуруптар деп, Эй-би-си деп телекомпанияга интервьюзунга М. Каддафи медеглээн.

АКШ-тың 6-гы флоду болза, Ливияга доктаамал айыыл болур. Бистиң уругларывыс, ег-бүлелеривис америк күштериниң халдаар бээриниң доктаамал кыжанчыының байдалында чурттап турар деп, ол чугаалаан.

АКШ-тың Израильди деткип турарын М. Каддафи күрүне терроризминиң илерээшкини кылдыр үнелеп көрген.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Саратога» деп авианосец болгаш оңу үдеп чоруур беш корабль Индий океандан Чер Ортузу далайже чоруурунуң дугайында дужаалды алган деп, информация агентилелдери Пентагоннуң медээлеринге үндезилээш, медеглеп турар. АКШ-тың 6-гы флодунда кирип турар «Корал си» деп авианосецка ол кээп каттыжар ужурлуг.

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливияда өөренип турар ливий болгаш даштыкы студентилерниң массалыг чыскаалы аңаа болган. Чыскаалдың киржикчилери Ливияда АКШ-тың эрге-ажыктарын төлээлеп турар Бельгияның элчин черинге барган болгаш ооң төлээлекчилеринге Чер Ортузу далайда Вашингтоннуң болгаш Тель-Авивтиң дайынга белеткелдерин буруу шапкан медеглелди дамчыдып бергеннер. Ындыг агрессчи хөделишкиннер америк империализминиң болгаш сионизминиң үзүк чок сүлчээлериниң хөлчеглиг кезээ болур деп, ол документиде айыткан.

ДЕЛИ. (СЭТА). Ливияга удур Каттышкан Штаттарның тургусканы экономиктиг кызагдаашкыннарга болгаш Ливияның эриктериниң чоогунда америк 6-гы флоттуң корабльдериниң мөөңнелгезинге хамаарыштыр ханы сагыш човаашкынын Индия илереткен. Индияда араб чурттарның элчиннери-биле ужуражышкан үезинде даштыкы херектерниң күрүне министри К. Р. Нараянан тургустунуп келген байдал ол кавыда байдалды чидигледиреринге чедирип, тайбыңга болгаш деңдески чорукка айыылды тургузуп турарын айыткан.

АНКАРА. (СЭТА). Ливияга хамаарыштыр америк кызагдаашкыннар дугайында шиитпирни далаш-биле хүлээп алган деп, Турцияның президентизи К. Эврен медеглээн. Римниң болгаш Венаның аэропорттарынга кем-буруулуг херек үүлгеткен террористерниң Ливиядан келгенин чүү-даа айытпайн турарын Катарның информация агентилелинге интервьюзунга ол онзалап демдеглээн.

УАГАДУГУ. (СЭТА). Ливияга дайын айыылы диргелип келген деп, Буркина Фасонуң президентизи Т. Санкара медеглээн. Бир эвес ол мессилдежиишкин болу бээр болза, ол өске районнарга база нептерей бээр. Ындыг силгиишкин Европага болгаш Каттышкан Штаттарга база салдарлыг болур.

РАСИСТЕРГЕ ЧОРААН

ХАРАРЕ. (СЭТА). Преторияның ёзу-чурумунга удур Африканың болгаш делегейниң хөй-ниитизиниң бүгү талалыг экономиктиг кызагдаашкынны чорудар талазы-биле негелдезин америк администрация тооп көрбейн, расисчи Мурнуу-Африка Республика-биле «боттуг кады ажылдажылганы» моон соңгаар-даа чорудар деп турар. Ону Мурнуу Африкада үш хонуктуң аян-чоруун кылып келген африкан херектерниң талазы-биле АКШ-тың күрүне секретарының дузалакчызы Ч. Крокер бадыткаан.

Африкага политика айтырыгларының талазы-биле Ак бажыңның эң чоок чөвүлекчизи расистерниң баштыңы П. Ботага президент Р. Рейганның «чажыт чагаазын» дамчыдып берген. Кейптаунга ол Мурнуу-Африка Республиканың даштыкы херектер министри Р. Бота-биле болгаш камгалал министри М. Малан-биле база ужурашкан. Рейганның чагаазының утказы чажыт болгаш чугаалажышкыннарны чажыды-биле чорудуп турар. Информация агентилелдеринге билдиине бергени-биле алырга, ийи тала Мурнуу-Африкада болгаш оон-даа өске черлерде расизмге удур шимчээшкинни кошкадырынче угланган хемчеглерниң, ооң иштинде кады кылыр хемчеглерниң дугайын чугаалажып турар. Чижээлээрге, апартеид системазының чамдык «өскерилгелерин» кылырының аргазы-биле чуртка үндезин өскерилгелерни болдурбас «конституция өскерилгелериниң» дугайында чугаа чоруп турар. Мурнуу-Африка Республикада «реформалар» дээр чүүлдер дугайында чугаа Р. Рейганның администрациязының кызагдаашкынарны киирериндан ойталаарынга чылдак кылдыр херек боор турарын хайгааракчылар айтып турар.

ХӨЙ КЕЗИИ — ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕККЕ УДУР

ТОКИО. Сөөлгү үеде Японияда «ядролуг чепсекке удур резолюциялар шимчээшкини» калбаа-биле нептереэн. Оларны чурттуң депшилгелиг күштери эрге-чагырганың чер-чер органнарынга чугаалажып көөрү-биле үндүрүп турар.

«Акахата» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, эрткен чылын ындыг резолюцияларны хүлээп алган хоорайларның болгаш суурларның саны 887 четкен. Оларда чурттап турар кижиниң саны Японияның бүгү чурттакчыларының чартыындан хөй боор турар.

Ол факт бедүүн японнарның тайбыңның салым-чолунга сагыш човап турарының, ядролуг боо-чепсектиң курлавырларын чок кылырының херээнге боттарының салыышкынын киирер дээн чүткүлүн илередип турар деп «Акахата» онзалап демдеглээн. Ооң-биле кады ядролуг чепсекке удур резолюцияларның шимчээшкининиң» нептереп турары консервативтиг күштерниң удурланыышкынын болдуруп турар деп солун айытып турар.

С. АГАФОНОВ,
«Известияның» корреспондентизи.

КАПИТАЛИЗМНИ ЧУРУКЧУ КӨӨРГЕ...

«Капитал чурттарында, чижээлээрге, АКШ-та калбак улус массаларының улам ыңай ядаараары «деӊ аргалыг ниитилелдиң» ёзулуг халавы боор турда, эң улуг монополияларның, банкыларның болгаш эң бай ег-бүлелерниң оругазы дүрген темпилер-биле өзүп турар».

«...Силерге бистиң столувустан бичии сартык».

(Солуннардан).

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААРЫН ЧЕДИП АЛЫР

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Арагалаар чоруктар-биле демиселди бүгү талалыг күштелдиргенин чон чүүлдүгээнүн деткип турар. Моон соңгаар ол бистиң амыдыралывыстан долузу-биле чайлаттынган турар болгаш утка-шынарын чидирер база үзе шиитпирлеттинер. Арагалаар чоруктуң ажылдыг-даа, кижилерниң хууда чурттаалгазынга-даа хоразын, багай салдарлыын амыдыралдан билир бис. Араганың уржуундан чамдык өг-бүлелерге эң үнелиг айтырыглар — уруг-дарыг кижизидилгези, аас-кежиктиг амыдырал — чедип алдынмайн турар.

Арагалаашкын-биле демиселди күштелдирери-биле партия, чазактың үндүрген доктаал-шиитпирин амыдыралга боттандырар хемчеглер Мөңгүн-Тайга районнуң чурттакчылыг черлеринде алдынып турар. Ооң дээштин ажыл херек кырынга көстүп эгелээн. Ажылдың кайы-даа участогунда күш-ажылдың сагылгазы чурумун быжыккан, ажыл шагының чидирери кызырылган болгаш хөй-ниитиниң корумчуруму көскүзү-биле экижээн. Ээзиртир суксунну садарын чурумчуткан.

Арагалаар чоруктар-биле демисел чорудар комиссияларны коллективтерде, көдээ Советтер чанында тургускан, олар ажылдап турарлар. Арага ишпес кижилер ажылдап турар коллектив болур дээш туржуп турар коллективтер районда бар.

Чугула бо ажылды чорудуп турарында четпестер бар. Күш-ажылчы коллективтер, хөй-нити организациялар арагалаар чоруктуң когун үзер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерин ам-даа негелдеге дүүштүр тургуспайн турар. Бо херекке улусчу дружиналар, эш хуу судтары, бот-башкарылгалыг хөй-нити организациялар төлептиг үлүүн киириштирип, боттуг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг. Ооң-биле кады ээзиртир суксуннарны боттары кылыр чоруктар-биле демисел кошкак, пиво, хойтпак арагазы кылып турар кижилер чедир илереттинмейн турар. Хажыдыышкын кылган буруулуг кижилер кичээнгей чок артпайн, кандыг-бир хемчегге онаажып турар. Ынчалзажок ооң дээштиии чавыс.

Чоннуң чурттап турар чериниң айы-биле, ылаңгыя аныяктар-биле кижизидилге ажылы кошкак. Эрге-хоойлуну калбаа-биле тайылбырлаар ажыл районда ниитизи-биле кошкак тургустунган. Аңаа хамаарыштыр даразында чүүлдү көрүп көрээлинер. Ортумак школа дооскаш, өөредилгени оон ыңай уламчылавайн барган аныяктар бар. Районнуң улус ажыл-агыйында тускай эртемниг кадрлар чедишпейн турар. Ол аныяк оолдар, кыстарны өөредип, чүге боттарының специалистери кылып ап болбазыл?

Школа-биле хөй-ниитиниң, ада-иениң харылзаазы кошкак. Күш-ажылчы коллективтерни школаларда, тус-тус класстарда быжыглаан. Ындыг-даа болза оларның аразында ажыл-херекчи харылзаа тургустунмаан. Коллективтерниң талазындан школаларга боттут дуза чок болуп турар. Бо херекке демниг ажылды чедип алыры чугула.

Арагалаар чоруктар-биле демиселдиң бүгү талалыг, дээштиг болурун чедип алыр дээш ону демниг, чурттакчы чон ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип тургаш, тодаргай чорудары чугула.

М. ОНДАР.
Мөңгүн-Тайга район.

«ХАМНАР БИС» ДИЖИРЛЕР

Кижилерниң угаан-медерели сайзыраан, эртем-техника бедик чадаже көдүрүлген, кижилер космос делгемин чагырып ап турар апарган мындыг үеде хам, лама деп бо сөстерни дыңнаарга безин чиктиг, хамнап чоруур кижилер бар дээрзинге кижи бүзүрээри берге.

Ынчалза-даа бистиң аравыста боттарын «хамнар бис» деп чарлап, кижилер аараан азы мөчээн черлерге «от кыпсып», «саң салып», ээренейнип, кижилер мегелеп чоруур чамдык чаржынчыг кижилерниң барын, оларның «хамнап» чоруп турарын бодум ажылымның айы-биле районнар кезип чоруп чораш кижилерден дыңналым, бодум база көрдүм. Чижээ, Өвүрүн «хамы» Бады Монгуш кижилер бажы тээредир: телгелээр, хуваанактаар, Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык суурда чурттап турар Биче-Байыр Ооржак «Хоошкуннарга» барып, хонуктар кыпсып чоруп турар, Сүт-Хөл районнуң Кара-Чыраа суурда чурттап турар Санчы Куулар база-ла бодун «хам» мен деп чарлаан, Сүт-Хөл, Кара-Чыраа, Ишкин суурларын дескинип чоруп, «мал чудаарга кускун амыраар» дээн ышкаш аараан кижилерниң бажыңнарын тегерип чоруп турар.

Ол-ла районнуң Сүт-Хөл суурда база бир ады алгзан, «хам» мен дээр Ходуйбан Ондар деп кадай бар. Ол харын-даа бодунуң кижи мөзүзүн чидирип, кады чурттап орган өөнүң ишти аарый бээрге, ашаан каапкаш, бажыңнар кезип «хамнап» чоруй барган. Ол барган черинге-ле арага, чем диленир, оозу мырыңай чаңчыл апарган. Сөөлгү үеде чаңгыс дашка кызыл арага ижиптиг кенде-ле халавын хайындырып, хамнап, самнап туруп бээр, «Кырган-ачам хам чораан, уктуг улус бис, мээң дуңмам оол Кулакпан Ондар база кайым бээр чалаттырып чоруур, шыырак хам болган» деп хөөреп мактангылаар.

Бо кижи бодаарга, бо «хамнарның» чурттап турар чериниң кижилери, харын-даа ында партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары, эң ылаңгыя агитаторлар, политинформаторлар, пропагандистер амыдыралдан хоорук, мангыстальчак амыдыралдыг, улус бажы тээредип турар кижилерниң дугайын эки билир болгу дег. Масса чонуң ортузунга кижизидилге ажылын чорудар ужурлуг актив кежигүннери бо чаржынчыг «хамнарны» оюп эртип, тоомча чок көрүп, оларның-биле тускайлаң ажыл кылбайн турары шын эвес. «Хамнар» бис деп чарлаттынган бо кижилерни холга ап, оларны томаартып, ниитилелге ажыктыг ажыл кылыр орукче киирер үе келген.

М. МОНГУШ.

АЧАМГА

Кандыг чурттап ор сен ачай?
Кадат малың хүр-ле ыйнаан?
Кыштың соогу
доштуң-на-дыр,
Кыштаг-хораан бүрүн-не бе?
Кадарганың совхоз хоюн
Камныг менди ажырарын
Орай кежээ изиг суугаа
Ооргаң деген бодаар боор
сен.
Дүмбей дүне ыдың ээрер
Дүвүрексеп отту чаштап,
Өшкен одуң кезей тырткаш,
Өдек-кажааң эргиир боор сен.
Оон ыңай ол-бо барган
Оглуң, кызың сактып келгеш,
Шагзыраксаан шырай арның
Частып, сергеп келир-даа
боор.
Кадарчының үлүү чымыш —
Караа чүгле малда эвес:
Кажаа-хораа өдээн эжер,
Каар сиген белүп сээртүр...
Кадыг ишке моган тургаш,
«Кайызы-даа дуза чок» деп,
Чамдык өйде биске харын
Чарбыттына бээриң-даа чеп.
Төлдериң бис сени салгап
Терээн чуртка бараан боор
дээш,
Эш дег шынчы идегелди
Эртем-номдан дилеп чор бис.
Күзел-сорук бисти чүглеп
Күзээниңис чедип аар дээш,
Чаңгыс эвес орук, чылды
Салым-хуувус шилип алган.
Ынчангаштың кужур адам
Ырап, читкен аайывыс ол.
Сеткилиңде чемелеве,
Сени утпайн бодап чор бис.

М. ДУЮНГАР.

СОНУУРГАКТАРГА

ОРАЙ ЭВЕС

Сан-Франциско хоорайның 87 харлыг чурттакчызы С. Смиттиң бодалы-биле алырга, «парашюттуг халыыры кажан-даа орай эвес» боор турар.

Бодунуң төрүттүнген хүнүнде ол үш километр бедиктен 216 дугаар шураашкынны кылган. Бодунуң хандыкшылдыг сонуургалын моон соңгаар-даа уламчылаар бодап турар.

ГРЕНЛАНДИЯНЫ КЕЖИЛДИР ХААК-БИЛЕ

Норвегияның соңгу талазында Тромсё хоорайның аныяк үш чурттакчызы делегейде эң улуг ортулук—Гренландияны кежилдир хаак-биле бо чылдың март айда эртер деп шиитпирлээннер. Норвегияның телеграф бюрозунуң дыңнадып турары-биле алырга, хаакчылар оруун Гренландияның чөөн чүгүнде Ангмагссолик суурдан эгелээш барыын эриктерде чурттакчылыг Уманак суур чедер деп турар. Ол ийи пунктунуң аразында 1000 ажыг километр черде харлыг ээн куруг ховулар чаттылып чорутткан. Соңгу чүктүң кадыгдошкун агаар-бойдузун эки билир Шпицбергенниң чурттакчызы 22 харлыг Ян Эртсос дээрзи ол экспедицияны баштап чорууp.

ЧЕМПИОН АТ ДЭЭШ

АКШ-тың Денвер хоорайга чурттуң чемпиону ат дээш компьютерлер аразынга шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен. Америк шыдыраачы Клад Шеннонуң, «Шыдыраа ойнаарынга компьютер программазының дугайында» ажылы парлаттынган соонда, 1948 чылдан эгелеп, шыдыраа хөлүнге миллион-миллион вариантыларны сайгарып шыдаар, дыка улуг хемчээлдиг компьютерлер тиилелгени доктаамал чедип ап келгеннер.

Денверге солун болуушкун болган. Түңнел оюнга 15 миллион доллар өртектиг «Крейблип» дээр кончуг улуг хемчээлдиг суперкомпьютер шыдыраа хелү хире бичии хемчээлдиг «Хайтек» дээр миникомпьютерге уттурупкан. Чемпионнуң өртээ 15 муң доллар!

ШАВАРЛАРНЫ КЫҢЧЫКТЫРБАС

Европада итальяннар машинага маңнадыр талазы-биле эң-не «мурнакчыларының» одуруунда чоруп турар. Статистика ёзугаар алырга, ында сөөлгү 5 чылда орук-транспорт озал-ондаанта таварышкаш амы-тынындан чарылганнарның саны 12 муң кижи чедип турар. Озал-ондактың хөй кезии араганың хайы-биле боор турар. Италияның эрге-чагыргалары орукка шимчээшкинниң чаа дүрүмнерин чогаадып кылып турар. Ында машинага карак-кулак чок шавар чанчылдарга болгаш эң ылаңгыя ээзирик чолаачыларга шыңгыы хемчеглерни онаарын көрүп турар.

КАГЫЛЧАК ДОМАКТАР

Дазылбайның сыын адып кааны шын-на харын, ынчалза-даа мен ол черин дораан истеп чеде бээримге, Дазылбай көк-кат чыып олурган ийин...

Дазылбай ёзулуг аңчы эвес болгаш дөө турган элик биле тооргуну ылгап билбес-ле боор (элик биле тооргу чуруун кожа салып каар болза, дөмей болбайн...).

ЧАА ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР, ЧЕЧЕН СӨСТЕР

Кашпал сын-даг моондактаар — кады базар буттар шыдаар.

Сезон сүргениниң сеткили ак, болчаг часпастың бодалы ак.

Кээрген, диин тоорук дээр, келген аңчы олчам дээр.

Кажар аң кокпазын часпас.

Одаан сегиппес — чуттуг хонар, чыдынын сегиппес — чыырлып хонар.

Бодунуң каразын чажырган, эжиниң экизин элдерткен.

Одаг оюп эртпе, октуг бооң чажырба.

Хат-салгынны аайлап бас, хамык исти ылгап бил.

А. КОЛ.

«Хову, шөлге даалыктаар
Холу, буду майышкак,
Кокай көргеш, чашты бээр,
Кокпа оруу шавышкак
Сен, сен койгунак —
Семдер ак койгунак».

ХОЛУҢ БЕРЕМ, АМЫДЫРАЛ

Леонид Мешков—хөрээнче балыглаткан, ында демир кескиндизи артып калган чорааш-ла, делегейниң шылгараңгай спортчузу апарган чер кырында кара чаңгыс ындыг кижи ол. Ол делегей рекордун 14 катап, ССРЭ-ниң рекордун—113 катап тургускан болгаш ССРЭ-ниң чемпиону атты 32 удаа алган.

«Январьда Мешков 70 харлаар. Бижип көрүңерем, ооң дугайында... ону билбес эвес силер» — деп, бир кижи телефоннаан чугаалаан.

Ийе, билир мен.

Мешковтуң дугайында ном-даа бижиттинген, кинофильмдаа тырттырып каан турган үеде таныжып алган мен. Аңаа ужуражыры-биле бар чорааш, «Сураглыг кижи-ле болгай, ооң дугайында шүлүү билдингир...» деп бодап чордум.

Дыңнавааным — чаңгысла бичии чүүл...

Ону дыңнап кааш, канчапдаа шынзыгып шыдавадым. Чүрээниң чыпшыр кыдыында мина бузундузу бар кижи чурттап чорууру шынзыгары берге болду. Ындыг кирезинде делегей рекордтарын база тургускулаан.

Бодап-даа көрүңер даан: рекордчу көргүзүг кылып турар үеде спортчунуң чүрээ дендии күштүг соп турар, ооң кожа кыйыында чидиг демир кескиндизи...

Караңгыладып каан рентген кабинединче кирген үемге чедир-ле аңаа шынзыгып чадап каан мен. Өске кижилерге көрбээни-ле дээре чүүлдүг — аңаа мен көрдүм. Шагжагар куу эгилер аразында бичии кара чүве (ол бузунду)— эрткен дайынның кара хөлегези ышкаш имиреңейнип шимчеп туру... Чырып турган экранче көрүп алгаш, бодалдарга бүргеткен, үр-ле турар боор мен, бир эвес болдунар турган чүве болза.

Делегейниң болгаш Совет Эвилелиниң рекордчузу, бодунуң үезиниң, харыы амгы болгаш үр үелерде, үр чылдарда тергиин эштикчи спортчу болуп артар Леонид Мешков-биле ынчаар таныжып алдым.

«Электросила» заводунга (Ленинград) тренерлеп ажылдап турган, эки тура-биле фронтуже чорууруң ол шиитпирлээн. Ёзулуг коммунист— ол тиилелгеге бүзүреп турган, ёзулуг спортчу — дайындан тиилелгелиг ээп келгеш.

...Москва заставазының ажылчыннарындан долузу-биле тургустунган улусчу ополчениениң аңаа дайынчызы болуп Леонид Мешков дайынче кирген, удавааанда ону — хайгыылчылар взводунуң командиринге томуйлаан.

Дайынның одундан чер, дээр диңмирээр. Бистиң шериивис гитлержилерниң шимчиндек кезектери-биле тулчуп, аткаарлап бар чораан. Аткаарлаашкынны удавайн соксаткан. Россия улуг, ынчалза-даа оон ыңай бардынмас. Өлүмнүг сегиржип алышкан, тулчуушкун. Мешков үргүлчү-ле оттуг одуругда демисежип турган. Хүндүс — атакада, дүнелерде — хайгыылда.

...Луга — Ленинград чоогунда бичии хемчигеш. 1941 чылдың август 3-түң дүнези кончуг ыржым, бичии-ле даш ырактан-на дыңналы бээр турган. Билдиртпейн дедир ээп келири болдунмайн барган. Эрик чоогунга хайгыылчылар дайзыннар-биле уткужуп келгеннер. Долгандыр миналап каан, малгаш-балар, суг, орук-чирик-даа ылгаары берге. Кады чораан эжи Сергей Кулаков мина чазылганындан холунче аар балыгланган. Эжиниң колдуундан эгин ажыр чүъктепкеш, сугзүп кирипкен. Мина частышкынының бузундуларындан Мешковтуң хары угда ийи холу балыгланган. Сергей барып душкен — суг тырттынып тар чыгыы апарган. Эжинче ээге бергеш, Мешков дужааган: «Канчап-даа бол, мээң мойнумдан туттун, эштип чоруптаалы».

Эштип кирипкеннер... Бодунуң амыдыралында Мешков дыка-ла хөй хемнерни кежир эжинген. Ынчалза-даа шак ол кызаа адырыкты өлүп-даа чыткаш утпас. Өске талазында эрикче канчаар үне бергенин кайызы-даа билбес.

Мешков госпиталь майгынынга миннип, медерел кирип келген. Ол хүннерде немецтер ээлчеглиг шавар халдаашкынны кылып турганнар. Ооң уламындан эмчилерниң ажылы кончуг чай чок, бажым турган. Ынчангаш Мешковче кым-даа кичээнгей салбааны-биле майгын иштинге үш хондур чыткан.

Ооң адын майгын даштында дыка хөй удаа адап турганын ол билбээн. Совет-даа, немец-даа ийи таладан дилеп турганы ол. Эң сураглыг совет чемпион — эштикчи Леонид Мешковтуң өлгенинин дугайында бижээн хуудустарны немец самолёттардан фронтунуң мурнуку одуругларынче октап, совет шериглер Мешковту ышкаш хыдып кааптарын кыжанып турган. Ол дугайында сөс дүрген тарап, фронтунуң штавынга немец хуудустарны чедире берген. Медээни оон-даа өрү дыңнаткан. Мешковту оон алыры-биле тускай самолётту чоруткан. Ол дугайында Мешков кайын билир, госпитальга чыткан.

Волгоградта Мешковтуң төрүттүнген бажыңы Волга хеминиң эриинде ам-даа турар. Хөй уруглардыг улуг өг-бүледе — беш алышкы, үш угбашкы. 13 харлыг оол турган ол Волганы кежир эштип берген. Ону шыдаар бе дээрзин ынчан боду безин бодавайн чораан, өөрү оолдар-биле маргышкан. Бир бодап келирге, хемниң ортузун ажыр эштип берген болган, оон кеже бергени ол.

Чемпион турган, а ам дээрге, эштири безин болдунмазы чадавас.

Чүгле эмчилерниң шиитпирин манаар, бүзүрелди чүдирбес. Эмчилерге идегээриндден аңгыда, бодунга бүзүрээр херек деп, ол бодап чыткан.

1935—1952 чылдарда аңкөк оруктарга маргылдааларга киржип чорааш, чүгле тиилелгелиг үнүп турган. Сугга эштириниң бүгү хевирлеринге дескизи-биле шылгараан чурттуң баштайгы эштикчи спортчузу Мешков турган. Даштыкы чурттарга совет гимн аңаа тураскаадып чаңгылаңнап үнген бистиң баштайгы спортчуларывыстың бирээзи ол.

Мешковтуң амы-тыны дээш эмчилер шудургу демисежип турган.

Ленинград чурттуг профессор Куслик ону шинчип көрген, солагай эгинни ок үзе чаза шаапкан, оң холду оттур аткан, нервилер үзүлген. Холдуң салаалары шимчевес. Ушку балыг улуг эвес, ынчалза-даа чүрекке чоок, кожазында. Аңаа дегбес деп шиитпирлээннер, чүге дизиге, чүректиң мырыңай кыдыында...

Солагай холу шимчевес хевээр. Мешковту Москваже академик Бурденкоже кыйгырткан. Академиктиң саналында ындыг-ла өөрүнчүг чүве чок болган.

Холдуң шимчеп, ажылдаарын чүгле хүн бүрүнүң тренировкаларының ачызы-биле чедип алыр деп эмчилер шиитпир үндүргеннер. Аңаа Мешковтуң кара чаңгыс челээ — дужуп бербес чүткүлдүү, кара чаңгыс эвилелчизи — үе турган.

Берге байдалды ол тиилеп үнер турган. Тиилеп үнгендаа. Бодунуң чогаадып кылып алган аппарадынга ол могаг-шылаг чок тренировкалап, өөренип турган. Шойлар, аргамчылар, блоктардан тургустунган аппарадын ол кая-даа, бодунга ап алгаш чоруур.

Элээн каш неделя эрткен соонда кол-ла сорулгазы чедип алдынар апарган: ооң холу шимчей берген. Үш салаазы бүгү назынында шимчевес болуп артып калган-даа болза... Чугула сорулга — бодунуң одуруунче, ынак мергежилиңче ээп келиринге ажыгел бар апарган. Ол боду, ооң чоок кижилери ынчаар бодап турганнар.

Бассейнге база катап чедип келгени баштайгы хүнүү ол ам-даа утпаан. Сугну аваа көөр, ооң агаары-биле тынып алыр деп бодааш чедип келгени ол. 1942 чылдың февраль турган. Сугга эжинмейн, ол чоруп шыдаваан. Ынчалзадаа делегей рекордчузу чалгыны сыныг өдүрек-биле дөмей эштир болган. Сагыш-сеткили муңгаравас-даа арга чок.

Ол эртениң-не, муриундаагызы ышкаш, бассейнче чоруптар. Баштайгы болгаш мөңге ынакшылын тып, ооң шулап келгени аңаа аас-кежикти, өөрүшкүнү база катап эгидип келген. Суг ону хүлээп алган, таныш каан. Чүгле ажылдаары, хөй ажылдаары арткан. Ажылдаары ооң чаңчылы, оон ол кажан-даа кортпас чораан.

Дужуп бербес болгаш кайгамчык, туржур болгаш тиилээр — ооң амыдыралының девизи ындыг апарган.

Даштыкы специалистер бистиң чемпионну шыңгыышы-биле хайгаарап, ооң стилин топтап хынап көргүлээш, арай хөөн чогу-биле: «Эки-лио» деп чугаалап турганнар.

Чаңгыс-даа специалист ооң стилинде бичии-даа эдиг, чазыгны тыппас кылдыр эштириниң аргазын шиңгээдип, чедип алыры Мешковка белен эвес турган. Делегей рекордтарының даңзызынче спортчунуң чурту — ССРЭ киир бижиттинген. Мешков ону чедип ап шыдаан.

Кыска үе иштинде, дайын соонда 7 чыл дургузунда сугга эштиринге делегей рекордчуларының даңзызындан американ спортчулар Кеттлинни, Роббинни, немец Хаймны, голланд Ванвейнни ол үндүр кызыпкан. Брасс арга-биле эштиринге чаңгыс рекордчу — Мешков арткан. Шупту дистанцияларга — 100, 200, 400 болгаш 500 метрге чүгле чаңгыс фамилия артканы ол!

Амыдыралында кым-на Мешков-биле кады ажылдап азы таваржып чораан-ыл, чүгле өөрүшкүнү, деткимчени, аас-кежикти оон ап турган. Леонид Мешков ынчаар чурттап чорууру ол. Ону ам «Карпыч» дижир. Москва университединиң спорт кафедразының доцентизи.

1935 чылда Леонид Мешков швед хоорай Гётеборгка аныяктарның фашизмге удур слёдунуң киржикчизи болган. Таптыг-ла чартык чүс чыл эрткенде, 1985 чылда «Сыдыстар дайынын болдурбас!» деп спорттуң сылдыстары чугаалап тур» деп митингиге киржири-биле «Советский спорт» солуннуң редакциязынга ол чедип келген.

В. КУДРЯВЦЕВ.

ШАЙЖЕ ЧАЛАЛГА

Эрткен чылын «Правда» солунга «Аяк шай» деп чүүл парлаттынган. Ооң ээн — улус ажыл-агыйының Ростов институдунуң профессору П. Орехович — хоорайларда болгаш суурларда шайлаарактарның ажыттынып турарын изиг-биле деткээн. Ол чүүлге хамаарышкан материалдар редакцияга хөй келген. ССРЭ-ниң Садыг министерствозундан, хереглекчилер ниитилелдерниң Төп эвилелиниң баштаар черинден база келген. Чугула айтырыг, амдызында оожум-даа болза, шиитпирлеттинип турар. «Правданың» корреспондентизи П. Орехович-биле ужурашкан.

— Шайлаарактар дугайын бижиириңче силерни чүү албадапты, Павел Николаевич?

— Төрээн хоорайым Ростовтуң кудумчуларынга кылаштап чорааш, аажок шай ижиксей берген мен. Көөрүмге «Орус шай» деп бижиктиг бичии бажың тур. Кире бээримге, буруудатпайн көрүңер, шалбаа дег чүве кудуп берди. Чер-черде арага чок шайлаарактарның көвүдеп турары эки-дир, ынчалза-даа...

— Чүүл бижий бергениңерниң чылдагааны чаңгыс ол эвес боор аа?

— Ийе. Араганы шагдан бээр көөр хөөн чок болганымдан шай ижерин база сурталдап турар мен. Улус мени деткип турар, ынчалза-даа ийи-чаңгыс удур кижилер база бар. Меңээ келген бир чагаада «та каяа төрүттүнген силер, та каш харлыг силер, бичии кижи болзуңарза бурудадып канчаар. Улус шагдан бээр шайлалгаларда болгаш өске-даа байырлалдарда дашка кудурер турган. Силер чааскаан угаан кире берген хиредир силер. Ээзрээнде аңаа олуруп шыдавас турган боор силер. Силерде, харын-даа, 45—50 градустуг 20 литр арага хонукта будүрер шууруун бар эвес бе? Бажыңга кирген улуска чүгле шай кудуп турарыңарга черле бүзүревес мен» деп бижээн. А мен 1924 чылда Донда Боков суурга, өске комсомолчулар-биле кады, арага кылыр улустуң шууруунун буза шаап турдум.

— Чагаада чоннуң шаандакы чаңчылдарын база бижээн-дир.

— Арагалаар чорук кажан-даа чоннуң чаңчылы турбаан чүве. А шайлаарынга ынак турганы шын, харын. Чээрби чылдарны сөөлзүредир Сибирьге чораан мен. Чоннуң шайга ынаан ынчан ылап-ла билген мен. Арагалаарынга бодаарга, ол кончуг чугула.

— Бажыңга келген улуска чүгле шай кудуп бээри, арай эгенчиг эвес бе?

— Чок болбайн канчаар. Улус-биле кады шайлаары болгаш аяк шайже чалалдыры черле солун болгаш ажыктыг. Чоокта чаа бир ажылдакчывыстың байырлалын эрттирдивис, эки-ле чорду. Шайлаары дээрге чугаалажыры, хөөрежири-дир. А харылзажыры — бистиң кайгамчык байлаавыс. Ону чамдыкта уттупкан болгулаар бис. Арага харылзажыр арга бербес. Ээзирик кижилер чүвениң угшиин эвес, бот-бодунга хамаарылгазын суражыр.

— Чогум эки араганы канчаарыл?

— Бисте кургаг хоойлу чок. Чаа чылда чаңгыс шил шампан арагага тура чок улустуң хоранын дырбавытпас. Чаа чылда бодум бир дугураан шампанны кедүрүп, чоок кижилеримге байыр туткан мен. Таварылганы ажыглааш, хоорайларда болгаш суурларга шайлаарактар органзастаарын саналдаанымны деткээн улуска байыр чедирейн. Оларга шай ёзулуг шай болзун.

М. КРЮКОВ.
(«Правданың» корр.).
Донда-Ростов хоорай.

КРОССВОРД

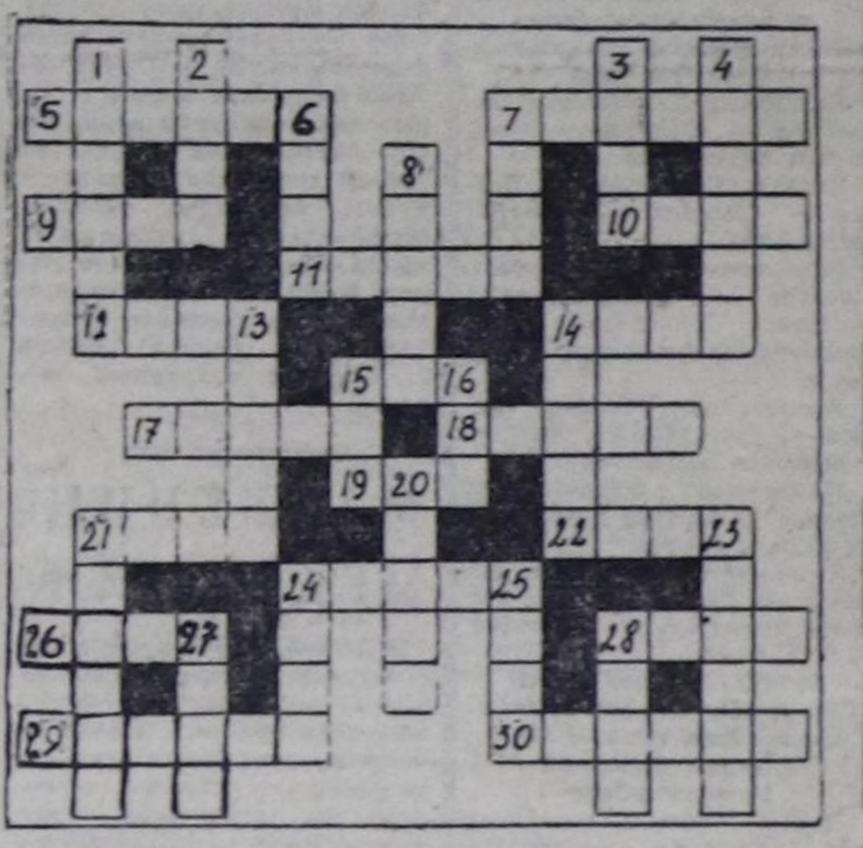

Узун дургаар. 1. Тулаа кужу. 2. Араатан аң. 3. Аң. 4. Аңчының эдилели. 6. Бойдус болуушкуну. 7. Тыва ээр каасталгазы. 8. Арга кужу. 13. Шээр мал. 14. Чем аймаа. 15. Куш. 16. Сава. 20. Аң. 21. Мергежил. 23. Насеком. 24. Азырал мал. 25. Насеком. 27. Бода мал. 28. Ыяш.

Доора дургаар: 5. Үнелиг суг амытаны. 7. Чепсек. 9. Дириг амытанның даваны. 10. Өң-чүзүн. 11. Көөр орган. 12. Турбаза. 14. Тыва улустуң эдилели. 15. Сава. 17. Херексел. 18. Үнелиг металл. 19. Аң. 21. Спортчу. 23. Тывыш ажылчыны. 24. Эдилел. 26. Хөй-ниити чери. 28. Улуг аң. 29. Эдилел. 30. Хову кужу.

Л. МИНЧИР-ООЛ тургускан. (Кара-Хаак суур).

КРОССЧАЙНВОРДКА ХАРЫЫ

Бо чылдың январь 1-де үнген № 1 «Шын» солунга парлаттынган кроссчайнвордка харыыны барык бүгү районнардан 50 ажыг автор бистиң редакцияже чоруткан. Оларның иштинден 34 кижи шын тып харыылаан. Оларның чамдызын адаарга мындыг: Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем суурдан М. К. Сендажы, Ийи-Талдан В. Н. Манзырыкчы, Арыг-Үзүү школазындан өөреникчилер Р. Кенден, С. Дамдын-оол, Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң бухгалтери Р. Б. Ондар, Кара-Чыраа школазындан өөреникчилер Мира, Чойганмаа Моңгуштар, Белек-оол Ооржак болгаш Сүт-Хөл, Баян-Тала ортумак школаларындан чамдык өөреникчилер, Кызыл районнуң Баян-Кол ортумак школазындан Ш. Назын, Ак-Довурак хоорайдан Д. Д. Сарыглар, Бай-Тайганың Бай-Тал школазындан өөреникчи А. Шожунчап, Чаа Чаа-Хөлден Б. Сиирин, Самагалдайдан Ч. Чадамба, Хандагайты ортумак школазының өөреникчилери Л. Куулар, К. Лопсан-Серен болгаш оон-даа өскелер. Чөөн-Хемчик районнуң Теве-Хая суурдан Т. Хойтпак-оол, Эрзин ортумак школазының өөреникчизи Э. Дажы болгаш мында ады кирбээн дыка хөй бижикчилер шын харыыны редакцияже чоруткан.

Кроссчайнвордтуң харыызы:

Чайнворд: 1. Роза, 2. Ава. 3. Ала. 4. Ас. 5. Сүт. 6. Тал. 7. Лаа. 8. Аяк. 9. Кип. 10. Шиви. 11. Итпик. 12. Кажык. 13. Кула. 14. Аптара. 15. Арапчор.

Кроссворд: 16. Допшулуур. 17. Йод (азы бор). 18. Хопчу. 19. Баглааш. 20. Кунгуртуг. 21. Ары.

агаар

Республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар, соңгу барыын чүкче хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 23—28, чамдык районнарга 31—33 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, дүне чаар, хаттың кужу кошкак. Агаарның температуразы дүне 23—28, хүндүс 19—21 градус соор.

ТВ

ЯНВАРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —Н. Паганини. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Грачның (скрипка) болгаш А. Гаринниң (гитара) күүселдезинде скрипкага болгаш гитарага соната. 9.05 — «Бедууң — нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — Буратинонуң делгелгези. 10.05 — «Кадыкшыл». 10.50 — «Иван Бабушкин». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 11.55 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 12.25 — «Ынакшыл дугайында шүлүглел». Күрүнениң М. Ауэзов аттыг үлегерлиг казах театрының фильм-шинизиниң баштайгы көргүзүү. 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — «Чараш чүүлче оруктар». Калининниң чурук галереязы. 15.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.20 — «Дем каттыжыышкыны». Тележурнал. 16.50 — «Үе дугайында болгаш бодунуң дугайында». А. Блок. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Демидова номчуур. 17.05 — Орус улустуң В. В. Андреев аттыг оркестриниң концерти. Ленинградтан дамчыдылга. 19.00 — «Шахтага өлүрүүшкүннүң планы» болгаш «Өлүрүкчүлерге кинчи» деп уран-чечен телефильмнерниң баштайгы көргүзүү. «Хайыра чок фронт» деп сериядан. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Субботада кежээ». «Бистиң бажыңывыста» деп программадан. 23.05—23.15 —Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бүгүдеге чаңгыс ава». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.00 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Бистиң садывыс». 10.00 — «Музыкалыг белек». Урутларга дамчыдылга (ПУР). 10.30 — «Словенскиниң дүлгүүрлери». «Кымның кудумчузунда байырлалыл?» деп бөлүктен. 11.05 — «Үнүштер дугайында». 11.50 — «Ол бүгү ооң дугайында». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 12.55 — «Интродукция». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.05 — «Тоолдар төрүттүнүп турар черде». 13.55 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залындан аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 15.55 — «Кинопанорама». 17.45 — «Дошчугаштар музыказы-даа...». Док. телефильм. 17.55 — Футболга В. А. Гранаткинге тураскааткан аныяктарның чурттар арасының маргылдаазы. Бельгияның шилиндек командазы —Францияның шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга. 18.35 — «Новгород». Док. телефильм. 19.05 — А. Федоров (допшулуур) болгаш В. Сидельников (гитара) ойнаар. 19.30 — «Цирк артизи Игорь Петрухин». Фильм-концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ак-кызыл чечекчигеш». Мультфильм. 5-ки кезээ. 20.15 —«Ол амданныг чаагай эм-тан шай». Телеочерк. 20.30 — «Орус угулзалар». Улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Сээң дугайыңда». Уран-чечен телефильм. 22.55—23.40 — Футболга В. А. Гранаткинге тураскааткан аныяктарның чурттар арасының маргылдаазы. ССРЭ-ниң 1-ги шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы. Ленинградтан дамчыдылга.

Кино

ЯНВАРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Иди и смотри» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Морозко» 9.30, 13.10, «Завещание турецкого аги» 11.20, 15.00, «Фотография в свадебном альбоме» 16.50, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Контрудар» 14.00, 15.50, 19.30, «Сделка» 17.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Конвой» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Садыг министерствозунуң Кызылда баазазынга бухгалтерлер, буфет садыгжызы, фактурист, санаалга машиналарының операторлары, экспедиторлар дарый херегледтинип турар. Ажылче баарда болгаш ажылдан чанарда албан чериниң автобузу-биле чедирип турар.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 17, телефон — 4-16-45, 4-17-65, 4-18-66.

Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» совхозунуң профэвилел комитединиң тегерик таңмазы читкен, ону ам күш чок деп санаар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Шын. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3213.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00517